

שערי תשובה
רבינו יונה בן אברהם גירונדי

ספר היראה
יסוד התשובה
אגרת התשובה

השער הראשון

באור התשובה ועקריה:

א. מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפו, ולמדדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו לרב טובו

א. רצונו של המאציל ית"ש הוא רק טוב והשם יתברך ברא את העולם בחסד ולא מצד שהיה חסר כלום אלא ברא את העולם מצד החסד הגמור, להיטיב עם ברואיו ולתת להם חלק ונחלה כרוב רחמיו וחסדיו, ואחד מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואיו, – ואפי' עם אומות העולם (כפי שמצינו בנינוה), הוא כי הכין להם – לחוטאים. הדרך – וזמש"כ שתשובה קדמה לעולם (פסחים נד) לעלות – לצאת מתוך פחת – פחיתות ושפלות. מעשיהם ולנוס – ולברוח. מפח – כלומר "פח יקוש" מלכודת – רשת. פשעיהם – שהעבירות שהאדם עושה, נעשים לו כמלכודת כי עתה לאחר החטא רצונו גדל עוד לחטוא שוב כי עבירה גוררת עבירה וככל שעבר יותר עבירות קשה לו לחזור בו מהם כי נעשה לו כהיתר ואף לעתיד לבוא האדם נשאר לכוד בעבירה וזה מה שאמרו (סוטה ג, ב) "כל העובר עבירה אחת בעוה"ז, מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין" לחשוך – למנוע. נפשם מני – מן שחת – שחת הוא בור הקבר ומציין לרוב עניין המיתה קודם הזמן, אמנם, הזכיר כאן עניין ה"נפש" ורמז לעונש הגיהנם שע"כ יחשוך נפשו הרוחניית מני שחת בל תשחת נפשו. ולהשיב מעליהם – מעל החוטאים. אפו – חרון אף, כעס. ולמדדם – בתורה והזהירם – שוב ע"י עבדיו הנביאים. לשוב – להתקרב. אליו כי – כאשר. יחטאו לו – כי החטא נגרם לו מחמת התרחקותו מה', ואחרי החטא התרחק עוד יותר. לרוב טובו – שרצה להיטיב עם ברואיו כנ"ל, דהיינו כי שורת הדין נותנת

וְיִשְׂרוּ כִּי הוּא יָדַע יִצְרָם, שְׁנֵאמַר "טוֹב וְיִשָּׁר יִהְיֶה עַל כֵּן יוֹרָה חֲטָאִים בְּדַרְךְ". וְאִם הֲרַבּוּ לְפִשּׁוּעַ וְלְמַרּוֹד וּבְגָד בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ,

שאין אפשרות לחוטא לעשות תשובה על מה שחטא בעבר כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עיות והחטא כבר נעשה, הרי שרצח או הלבין האדם את חבירו, או שבא על אשת חבירו, איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות ובירושלמי (מכות פ"ב דף לא) אמרו "על כן יורה חטאים בדרך, שמורה דרך תשובה, שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה להם חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להן הנפש החוטאת היא תמות שאלו לקודש' בריך הוא חוטא מהו עונשו אמ' להן יעשה תשובה ויתכפ' לו היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאי' דרך לעשות תשובה" וודאי שכל זאת תוצאה ממדת טובו יתברך.

וישרו – שאין הקב"ה בא בטרוניא עם הבריות שיהיה מבקש מהם עבודה קשה אלא בנחת ודברים רכים, וכיון שנתן כח ליצר הרע להסיתם, וא"א לעמוד כנגדו שהוא אש והם בשר, ולכן אין צדיק אשר לא יחטא, לכן מן הצדק והיושר היה לתת להם דרך להוכיח עצמם שלא חטאו לו מחמת שבחרו ברע אלא מחמת שהוסתו לכך, וזו היא מידת יושרו של הקב"ה **כי הוא ידע יצרם** – והוא שהטביע באדם את כוחו הגדול של היצר הרע ואמר רבי שמעון בן לקיש: יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר (תהלים לז) "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו", ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו – אינו יכול לו, שנאמר "ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו", ולכן מן הראוי הוא להזהירם על התשובה. **שנאמר** (תהלים כה, ח): "**טוב וישר ה'**" – וחפץ להצדיק בריותיו (רש"י) וכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ו ה"ה) ומהו זה שאמר דוד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ידרך ענוים וגו', זה ששלח נביאים להם מודיעים דרכי ה' ומחזירין אותן בתשובה, ועוד שנתן בהם כח ללמוד ולהבין, שמדה זו בכל אדם שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק מתאווה להן ורודף אותם, והוא מה שאמרו רז"ל בא לטהר מסייעין אותו כלומר ימצא עצמו נעזר על הדבר. **על כן יורה** – ידריך וילמד. **חטאים בדרך**" ומחמת יושרו וטובו נתן להם דרך לתשובה אף **אם הרבו לפשוע ולמרוד** – כלומר אף שלא ניצלו את התשובה, כי היה להם מיד אחרי החטא לחזור בהם, והם לא עשו כן. **ובגד בוגדים בגדו**, – והיה מן הראוי למנוע

לא סגר בעדם דלתי תשובה,

מהם את האפשרות לתשובה, שהרי נתגלה שאף בלא הסתת היצר הם נשארים במרדס, עכ"פ

לא סגר בעדם דלתי תשובה, – כלומר, אפילו אם הגיעו למצב כה חמור שכבר אין להם סיעתא דשמיא לחזור בתשובה, מכל מקום לא נועלים בפניהם את הדלתות. וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות תשובה ה"ג) וז"ל ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה, הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו', וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא... וכן כתב (שם פ"ד ה"א) ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה, ארבעה מהן עון גדול והעושה אחד מהן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן: המחטיא את הרבים ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה... וכן כתב רבינו יונה (שער ד אות ד) וז"ל: ויש עון אשר לא תנקה הנפש ממנו ובלתי טהורה היא ואינה רצויה, עד אשר המות יפריד בינה ובין הגוף אשר חטאה בו, כמו שיש חולי שלא ינקה הגוף ממנו כל הימים. והוא עון חלול הַשֵּׁם... ונאמר על זה (שם פסוק יד): "אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון", ונאמר (דברי הימים ב לו, טז): "ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא", ולכאורה סגר ה' בעדם דלתי תשובה, אמנם ע"ש (שער ד אות ה) שכתב וז"ל וגם לחלי הזה, אף על פי שאין לו מרפא על דרך שאר העונות, ימצא לו מרפא, אם יעזרהו הַשֵּׁם יתברך לקדש תורתו נגד בני אדם, ולהודיע לבני אדם גבורת הַשֵּׁם וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ברוב גודל כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו. כמאמר הרופאים על חלי הגוף, כי ירפא בהפכו והעלה ארוכתו בתמורתו. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טז, ו): "בחסד ואמת יכופר עון", וענין אמת שהזכיר, באורו שיכין החוטא לבו לחזק ידי האמת, ולעזור למבקשי אמונה, ולהסיר השקר והעול כו' ע"ש היוצא מהאמור דאף אלו שחטאו הרבה לא סגר בעדם לגמרי כי שמשנים ונוהגים בטורח היפך מטבעם אז גם הקב"ה יפתח בעדם.

שְׁנֵאמַר "שׁוּבוּ לְאִשֶּׁר הָעֵמִיקוּ סָרָה". וְנֵאמַר "שׁוּבוּ בְנֵי שׁוֹבְבִים אֲרָפָה מְשׁוּבוֹתֵיכֶם". וְהִזְהַרְנוּ עַל הַתְּשׁוּבָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּתּוֹרָה, וְהַתְּבַאֵר, כִּי הַתְּשׁוּבָה מְקַבֶּלֶת גַּם כִּי יֵשׁוּב הַחוּטֵא מֵרַב צְרוּתָיו, כֹּל שֶׁכֵּן אִם יֵשׁוּב מִיִּרְאַת הַיָּשֵׁם וְאֶהְבְּתוּ,

שנאמר (ישעיה לא, ו): **"שובו – בני לאשר העמיקו סרה"**. – למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו (רש"י) כלומר אף שסרתם הרבה מאוד מה' בכל זאת שובו. ונאמר (ירמיה ג, כב): **"שובו בנים שובבים – השובבות היא תכונה נפשיית, שרוחו בלתי עומד על מצב א' ותכונה אחרת, ולדעתם דרכם טובה ולכן לא מועיל להם העונש. ולא ניחמים על מעשיהם וחוטאים אף בפרהסיא (מלבי"ם) ארפה – כמו באל"ף ענין רפואה. משובותיכם"**. – השובבות שבכם. והזהרנו על התשובה בכמה מקומות בתורה, – כפי שיובא בהמשך ור"ל שאע"פ שהתורה כולה רמזים, ואין בה תיבה ואות שלא נאמרה לענין הכרחי ומוצרך עכ"פ בזה הרחיבה התורה מאוד. והתבאר, כי התשובה מקובלת – מתקבלת ונמחל עוונו. גם כי – כאשר. ישוב החוטא מרוב צרותיו, – שבאמת לא רוצה לחזור בו ממעשיו אלא מחמת קושי הצרות שבאים עליו, ואע"פ שהחרטה היא מעיקרי התשובה, ופירש רבינו יונה (בשער זה אות י) דהיינו שיבין לבבו כי רע ומר עזבו את ה', ואילו זה ששב מרוב צרותיו אינו מבין זאת, דאין כוונתו אלא להיטיב את מצבו ולסלק ממנו את יסוריו. עכ"פ כיון ששרש החטא נובע מריחוק האדם מבוראו הנגרם ע"י מידת הגאווה, ובעל היסורים שגאותו מסתלקת זוכה ממילא לקרבת ה', וממילא ודאי יתחרט על מעשיו הרעים. וכן כתב בדרשות הר"ן (הדרוש העשירי) שהאדם כשהוא בימי השלחה, אינו מכיר ובוחר הדברים על אמיתתם, מפני הדמיון הנטוע באדם, שהוא טורדו, ונראה לו תמיד העולם הזה ותאוותיו. אבל כאשר צר לו, אינו יכול לפתותו על דרך זה, ולפיכך הוא מכיר האמת על בוריה, ומבקש ה' לא להמלט מהצרה בלבד, אלא בכל לבבו ובכל נפשו, שהשכל נוטה למה שבטבעו לנטות כשאין אליו מונע, ואותה הנטייה היא מדבקתו בכחו, ומזכה אותו ליהנות מזיו השכינה. כל שכן אם ישוב מיראת ה' – יראת העונש, מחמת הכרתו במעשיו הרעים, ופחד לעבור על רצונו. ואהבתו – יראת הרוממות, שלא רוצה לגרום צער לה'.

שְׁנֵאמַר "בְּצַר לְךָ וּמְצֹאוֹךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים
וְשִׁבְתָּ עַד יְהוּזָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ". וְהִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה, כִּי
יַעֲזוֹר הַיֵּשׁם לְשָׁבִים כְּאֲשֶׁר אֵינְךָ יָד טְבֵעִים מִשָּׁגָת, וַיַּחֲדֵשׁ בְּקֶרְבָּם
רוּחַ טְהוֹר לְהַשִּׁיג מַעֲלוֹת אֲהַבְתוּ שְׁנֵאמַר "וְשִׁבְתָּ עַד יְהוּזָה

שנאמר (דברים ד, ל): "בצר לך כשיהיה לך צער. ומצאוך כל הדברים האלה – הצרות הרבות שיעברו עם ישראל מאומות העולם, הגם שלא תעשה תשובה רק בצר לך על ידי רוב הצרות (מלבים) באחרית הימים – כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח ושבת – תקובל תשובתך. עד ה' אלהיך – כי גם באופנים אלה יקבל תשובתך, ובא לומר שלא יעלה בדעתך לומר שאחר שנטנף בעבירות, ולא היה מוכן לעשות תשובה רק לאחר זמן ומרוב צרות, שלא ינקה לגמרי ולא יהיה אהוב כל כך כמו הצדיק שלא הכעיסו מעולם, לזה אמר עד ה' אלהיך, עד שתגיע שם, על ידי התשובה תגיע עד שתדבק ותחזור למקום שחוצבה, כמו שאמרו ז"ל (ברכות ל"ד ע"ב) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים וכו'. (שפתי כהן עה"ת) ושמעת בקולו". – הוא עסק התורה וקיום המצוות. והתבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת – כלומר, כאשר לא יוכל לשוב, כי העבירות גורמות לטמטום הלב, ובפרט כאשר הורגל בעבירה עד שנעשתה לו כהיתר, כי הרגיל בעבירות דומה למי שמתגלגל בכדור שלג, ומיום ליום אפשרות הבחירה שלו בטוב הולכת ונעשית קשה יותר ויותר כי עבירה גוררת עבירה. ויחדש בקרבם – בתוכם. רוח טהורה – לב טהור (משכן הרוח בלב), אם אדם מכין עצמו להיות רוצה בתשובה אין לו לפחוד ולדאוג שמא לא יעמוד בזה, ובפרט אם נגברה יגיעתו ועבודתו ככל אשר יוכל, דאין העבודה שלנו רק בזה שנהיה בין הבאים ליטהר, היינו שקודם ישתדלו לשוב כפי כוחם, ויתחילו אפי' מעט, ומה שלא ישיגו יותר, על זה יעזרם ה' שתהיה תשובתם שלימה ויסיר מדרכם המכשולים. להשיג מעלת אהבתו, – כי מעלת האהבה אינה בטבע האדם. שנאמר (דברים ל, ב): "ושבת – ותעשה תשובה (רבי יוסף בכור שור עה"ת) עד ה'

אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם אֶתְּהָ וּבְנִיךָ
 בְּכֹל לְבַבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ". וְאוֹמֵר בְּגוֹף הָעֵינַיִן "וּמַלְּיָהּ אֱלֹהֶיךָ
 אֶת לְבַבְךָ וְאֶת לְבַב זְרַעְךָ", לְהַשִּׁיג בְּאַהֲבָתוֹ. וְהַנְּבִיאִים

אלהיך – תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד. וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פו א) שמגעת עד כסא הכבוד (ספורנו עה"ת) ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום – לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן (ספורנו) אתה ובניך – ויש לפרש מ"ש אתה ובניך מפני שאחז"ל [סנהדרין כז ע"ב] פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהן נענש גם על עון אבותיו, וכן מפרש בפרשת בחוקתי [כו, לט] ואף בעונות אבותם אתם ימקו, וזהו החסד הגדול, כשעושה תשובה מאהבה נהפך לזכיות אף עונות אבותיו שהיו עמו להענש עליהם, וז"ש ככל אשר אני מצוך היום אתה ובניך שנעשו כל עון אבותיו כזכיות כשיעשו בניך תשובה מאהבה (פנים יפות עה"ת) בכל לבבך ובכל נפשך" – תדע שהוא מהוה כל ההויות ה' יתברך ולו ראוי לעבוד, שתכיר שהוא המוציא הכל יש מאין בלי עמל ובלי טורח מבלי הכרח ולא לצורך, והוא בעל היכולת ובודאי מי שימרה פיו הוא ראוי לכל מיתות שבעולם, אחר שהוא ברוך הוא הקדים לך כמה טובות ואתה כפוי טובה לו ומכעיסו כמה הכעסות, והיה ראוי שמיד שעשית העבירה שתלקה ותמות כמו שאמר (יחזקאל י"ח, ד') נפש החוטאת היא תמות, והוא האריך לך אפו מרוב רחמיו עליך, כשתעריך כל זה אז ודאי תשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך (שפתי כהן עה"ת). ואומר בגוף הענין (דברים ל, ו): "ומל ה' – יחתוך את ערלת הלב. את לבבך – זהו שאמרו (שבת קד) הבא לטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך (רמב"ן) ואת לבב זרעך" להשיג אהבתו. – יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל מידיעת האמת כשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרח (ספורנו עה"ת) זוהי הבטחה לבעל תשובה למול לבבו, להשיג האהבה, כי למעלת האהבה הפנימית והשלימה אין יד טבעו של אדם משגת בלא עזר ה', וזה מדרכי טובו יתברך לשבים. והנביאים

וְהַכְּתוּבִים דְּבָרוּ תָּמִיד עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, עַד כִּי בָּאוּ עֲקָרֵי
הַתְּשׁוּבָה בְּכֹס מְפֹרָשִׁים בְּדַבְרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר:
ב. וְדַע, כִּי הַחוּטָא כַּאֲשֶׁר יִתְאַחַר לְשׁוֹב מַחְטָאתוֹ, יִכְבֵּד עָלָיו
מְאֹד עֲנָשׁוֹ בְּכָל יוֹם, כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי יֵצֵא הַקְּצָף עָלָיו וַיֵּשׁ לוֹ
מְנוּס לָנוּס שָׁמָּה, וְהַמְנוּס הוּא הַתְּשׁוּבָה, וְהוּא עוֹמֵד בְּמַרְדּוֹ וְהֵנוּ
בְּדַעְתּוֹ, וּבִידּוֹ לְצֵאת מִתּוֹךְ הַחֲפֵכָה, וְלֹא יִגּוֹר מִפְּנֵי הָאֵף
וְהַחֲמָה, עַל כֵּן רָעַתוֹ רַבָּה.

והכתובים דברו תמיד על דבר התשובה, עד כי באו עקרי התשובה כלם
מפורשים בדבריהם – להראות על חשיבות הענין. כאשר יתבאר. – בשער זה
(עשרים עקרים הנלמדים בעיקר מדברי הנביאים והכתובים, כאשר יתבאר בשער
זה)

ב. ודע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד – יתוסף עליו מאד
ענשו בכל יום – כי האיחור וההתרשלות בהתשובה הוא חטא יותר גדול ומרידה
יותר גדולה מהחטא עצמו. ולכן אמרו (ראה אות.ג.) אם ראית תלמיד חכם שעבר
עבירה בלילה, אל תהרהר אחריו ביום, כי ודאי עשה תשובה. כי הוא יודע כי
יצא – מאת ה' יתברך –הכעס עליו – על אותו חטא שעשה. ויש לו מנוס
– מקום בריחה. לנוס שמה – להנצל מהעונש ומהכעס, וגם זמן היה לו לחשוב על
מעשיו הרעים ולהתחרט ולהתקרב בחזרה לה' יתברך והמנוס הוא התשובה,
והוא – החוטא. עומד – נשאר. במרדו – כי אינו מתחרט על חטאו ונחשב כמורד
בה' אף אחר החטא. והנו – עדיין. בדעתו – שהיה בזמן החטא, ובידו לצאת
מתוך ההפכה, ולא יגור – יפחד. מפני האף – הכעס והחמה, על כן רעתו
רבה. – רעת חטאתו בשעת מעשה החטא, אינה רבה כי תקפו יצרו, ולכאורה מה
היה לו לעשות. אמנם אחרי שיצרו עזבו, ולא חזר בתשובה, למה לא התחרט על

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה עַל הָעֲנָיִן הַזֶּה בְּמִדְרַשׁ
 קֵהֶלֶת, מִשָּׁל לְכַת שֶׁל לְסֻטִים שֶׁחֲבָשׁן הַמֶּלֶךְ בְּבֵית
 הָאֲסוּרִים, וְחָתְרוּ מִחֶתֶרֶת, פָּרְצוּ וַיַּעֲבֹרוּ וַנִּשְׁאַר אֶחָד
 מֵהֶם. בָּא שֶׁר בֵּית הַסּוּהָר וְרָאָה מִחֶתֶרֶת חֲתוּרָה וְהָאִישׁ
 הַהוּא עוֹדֵנוּ עֲצוֹר, וַיֵּךְ אוֹתוֹ בְּמִטְהוֹ. אָמַר לוֹ, קֵשָׁה יוֹם,

מעשיו הרעים איך לא היה פחד ה' מול עיניו, איך לא פחד מהעונש?, כל זה מגלה שהיה נוח לו לעבור על ציווי השם וא"כ מתגלה למפרע שהטענה שיצרו החטיאו אינה אמת, אלא עבר בשאט נפש ומרצונו החופשי ולכן רעתו רבה ואמרו רבותינו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קה"ר ז, ט"ו): על הענין הזה – כל זמן שאדם חי הקב"ה מצפה לו לתשובה, מת אבדה תקותו שנאמר (משלי י"א) במות אדם רשע תאבד תקוה משל לכת של לסטים – והוא משל לעוברי עבירה שחבשם המלך בבית האסורים – היינו שהיו שבויים ביד יצרם וחתרו מחתרת – דהיינו שהכינו להם הדרך, כי תשובה קדמה לעולם. ונמשלה התשובה למחתרת מפני שמדת הדין מקטרגת ואומרת "לא תקבלם" והוא מקבלם בסתר. פרצו – שהלכו נגד טבעם ויעבורו – מדרכם הרעה וחזרו בתשובה. ונשאר אחד מהם – מהרשעים ברשעו. בא שר בית הסוהר – מידת הדין וראה מחתרת חתורה – שהיתה לו דרך להמלט מעונשו ע"י תשובה. והאיש ההוא עודנו עצור – ולא יכול לומר שקשה לחזור בתשובה שהרי חביריו עשו כן והצליחו. ויד אותו במטהו. – כלומר חוץ מהעונש שנקצב לו על עוונותיו, הוסיף להכותו במטהו כי מראה הוא שלא חש לעונש ה' אמר לו: קשה יום! – מסכו, ובמדרש קה"ר (ז, טו) הלשון: "ביש גדא וטמיע מזלא." כלומר לא יוצלח, כיון שמעלת התשובה גדולה כל כך לכפר על כל מה שעשה האדם וכיון שזה כל כך קל וכל כך משתלם, אין זה אלא מזלו הרע שלא שם ליבו לחזור בתשובה. משמע שלא נידון על כך כמרידה אלא על טיפשותו.

הלא המחִתרת חִתורה לְפָנֶיךָ, וְאִיךָ לֹא מִיִּהְרֶת הַמֶּלֶט עַל

נַפְשֶׁךָ:

הלא המחִתרת חִתורה לְפָנֶיךָ – התשובה כנ"ל ואיך לא מהרת – שאף שחזר בתשובה, יענש על זה שהתמהמה מלשוב מיד אחר החטא, וכן מצינו בדוד המלך שהודה תכף ואמר חטאתי לה' ונמחל לו והנה על חטאת קטן ממנו נענש שאול שנלקח ממנו מלכותו אף שבסופו של דבר הודה גם הוא, ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם הש"י ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים, אלא שנתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לנצח אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה (רלב"ג שמואל ב פכ"ב כו ע"ש) וכעין זה הגמ' אומרת (יבמות מח:): מפני מה גרים בזמן הזה מעונין, ויסורין באין עליהן? מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה. **המלט על נפשך?** – כך לעתיד לבא הקב"ה אומר לרשעים התשובה לפניכם ולא שבתם, דמראה הוא בזה שאינו מתחרט על מעשיו ועומד הוא במרדו ואף אינו מחשיב את בית האסורים לעונש שהרי הוא מסכים מעצמו להשאר שם ומראה הוא למלך שאינו מפחד מפניו וע"כ הוא נחשב מזלזל במלך ובעונשיו, וכן בזוהר חדש (נח דף לז ב) משל למה הדבר דומה לכת לסטים שהיו שודדים בהרים, שמע המלך ושלח עליהם גייסותיו ותופסם והניחום במגדל גבוה. והיו בהם פקחים אמרו ידענא בנפשתנא דעבדנא עובדין בישין ולא יכילנא לאשתזבא (יודעים אנו בנפשינו שעשינו מעשים רעים, ואין אנו יכולים להינצל) מה עשו חפרו חפירה אחת במגדל ויצאו וברחו להם. טיפש אחד היה ביניהם וראה את החפירה ולא רצה לנוס להמלט. למחר בא המלך לראות את המגדל ואת הלסטים ראה את החפירה שעשו ונסו ונמלטו. אמר לזה: שוטה, חבריך ברחו בזו החפירה ונמלטו מדיני מה אני יכול לעשות עוד להם אבל אתה שראית את החפירה בעיניך ולא רצית להמלט ינקרו עיניך ואח"כ יתלו אותך על עץ, ולי מה יקרו בזה דברי פי חכם בעל ספר המוסר (לר"י כלץ), במה שכתב בשער התשובה (סוף פרק ב' הביאו של"ה מסכת יומא פרק נר מצוה), וזה לשונו: אדם הנפטר מעולם הזה בלא תשובה, דומה למלך שהיו לו עשרה שרים, והיה המלך אוהב אותם, והיו נכבדים בעיניו ויקרים אצלו. פעם אחת לקחו לעצמם עצה נבערה, ובאו לארמון המלך לילה, וחתרו הקורות, ונכנסו לאוצר בית המלך, וגנבו משם כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות. ליום אחד, השכים המלך ומצא אוצרותיו שדודים וכל מחמדיו בזוזים. ויצו המלך לחקור

ג. וְלֹא יִמְצָא אִיחּוּר הַתְּשׁוּבָה זֹלָתִי כְּעַמִּי הָאֲרָץ, אֲשֶׁר הֵם

ולדרוש ולדעת, מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן, ויבוקש הדבר וימצא. ויאמרו לו עבדיו, אדוננו המלך, שריך העשרה, הנכבדים אצלך, אשר שמת כסאותיהם מעל כל השרים, הם בזזו אוצרך וחמודותיך. ויתעצב המלך מאד על שריו, ולא חשב הגניבה למאומה, באהבתו אותם. ויאמר שקר הוא, כי עבדים נאמנים הם ואיני מאמין לכם. ויאמרו לו, אדוננו הנה הגניבה בידם. אמר המלך, מה אעשה, אם אמת הדבר, לא אוכל להציל אותן מיד ההמון, ואיך אהרוג אותם מפני חטאתם. מה עשה, אמר לעומדים, הביאו אותם לפני ואראה אם הגניבה בידם כדבריכם. והיה בין מושב השרים האלה ובין חצר המלך נהר, והיה להם לבא לפני המלך ולעבור בספינה. וקודם לכן שלח המלך אחד מעבדיו. ויאמר להם, אמר המלך, כשתעברו בנהר לבא אצלי, תשליכו הגניבה בנהר, כדי שלא תמצא בידכם ותמותו, ואל תחוסו עיניכם על זהב ופנינים, כי אין זהב ופנינים נחשב אצלי למאומה נגד אהבתכם. ויהי בעודם בנהר וישליכו כולם בנהר מה שהיה בידם מהגניבה, חוץ מאחד שלא השליך גניבתו מידו. ויביאו אותם לפני המלך, ויצו המלך לחפש בבגדיהם ולא מצאו, ויחפשו לאותו האיש שלא השליך הגניבה מידו, וימצאו בידו חלקו ממנה. ויחר אף המלך ויאמר לו, למה לא השלכת מידך כמו חבריך. ולא מצא מענה. ויאמר המלך, חטאתך השני יותר מן הראשון, כי מתחלה אמרתי, יצרך השיאך, אבל עתה כשנתתי לך עצה להנצל בה מהמות, וראית חבריך שהשליכו גניבתם מידם, מדוע לא עשית מאמרי כדי שתנצל. הואיל ובזית דברי, ולא התנחמת על מעשיך הרעים, אני אשלם לך גמולך. ויצו המלך להמית אותו ביסורין רעים ובענשים קשים, וישלח לחבריו התשעה שמחים וטובי לב לביתם. כך הוא האדם בעולם הזה, הקדוש ברוך הוא הזהירו על התשובה, כדי שלא ימות ברשעתו, שנאמר (יחזקאל לג, יא) 'שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל', וכתוב (שם יח, לב) 'כי לא אחפץ במות המת' וגו'. ועתה פקח עיניך וראה דברי חכמים ומשליהם, כי נעים כי תשמרם, עכ"ל.

ג ולא ימצא איחור התשובה – אפילו יום א' זולתי – חוץ מהנוהגים **כעמי הארץ**, – אותם שאינם עוסקים בתורה, ולא שמשו תלמידי חכמים (ברכות דף מז ב) וממילא אין מעשיהם בדרך התורה, אמנם חכמים הם בעיניהם. **אשר הם כמו**

יְשֵׁנִים שׁוֹכְבִים, וְלֹא יָשִׁיבוּ אֶל לְבָב, וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה לָהֶם
לְמַהֵר לְחַמְלַט עַל נַפְשָׁם. וַיֵּשׁ מֵהֶם נְדָחִים מֵעַל הַיָּם בְּרוּךְ
הוּא, לֹא יֵאֱמִינוּ לַעֲנֵשׁ הַחַטָּא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה
אִם רְאִיתָ תַלְמִיד חָכֵם שֶׁעָבַר עֲבִירָה בַּלַּיְלָה, אֶל תִּתְחַרְחֵר
אַחֲרָיו בַּיּוֹם, כִּי בְּאֵמַת עֲשָׂה תְשׁוּבָה:

ישנים שוכבים כמו הנרדמים על מיטתם שלא מרגישים כלל ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ולא ישיבו – יפנימו. אל לבב – כלומר גם מה שהם יודעים בשכלם אינו חודר אל ליבם, וממילא לא מתנהגים כן למעשה. ולא דעת – לא עושים חשבון פשוט שעניין זה משתלם להם. ולא תבונה – לא מבינים דבר מתוך דבר כלומר שכיון שיש להם פתח לתשובה ולא שבים יענשו יותר כנ"ל. להם – לעמי הארץ. למהר – דחושבים שלעת זקנתם ישובו ולא מבינים שלא מסתייע הדבר, וכן לא יודעים יום מותם. להמלט על נפשם. – להציל נפשם מעונש הדין. ויש מהם – מעמי הארץ. נדחים – דחויים מעל הימים ברוך הוא – שכביכול אין לו חפץ בהם, וזה משום שאין בכונתם כלל לשוב. ולא יאמינו לעונש החטא. – ולכן אינם שבים ואלו אפיקורסים, ודעתם המשובשת היא שה' בשמים ממעל ואינו מוגבל ואין זה מכבודו להתייחס למעשינו השפלים, ומסירים השגחתו יתברך מעל ברואיו ח"ו ומרוממים הם את ה' למען יוכלו לעשות כרצונם ועליהם נאמר (תהלים פרק קל"ט) "אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לְמִזְמָה" (שער ההקדמות ו' ע"ד) ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות י"ט א): אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, – דאף אם יתקפו יצרו פעם אחת, נפשו מרה לו אחרי כן (לקמן שער ג אות רט"ו) כי באמת – בודאי. עשה תשובה. – כי האיש החכם טרם ישכב על מטתו יחשוב חשבון נפשו ואם ימצא בו איזה און עושה תשובה (פנים יפות ויקרא פרק י"ט) והטעם שאם הוא ת"ח ביום החטא ישוב מיד כי לא ידע מה ילד יום (צרור המור בראשית פרק ט), וכל המתאחר לשוב הרי זה הוכחה שהוא עם הארץ.

ד. ועוד, התבונן ברעת המתאחר מן התשובה כי רבה היא, כי לולא התמהמה, כי שב איש נאנח במרירות לב, ברגזה ובדאגה, ודלפה עליו מהתנה, כי יפגשו יצרו שנית ויזדמן החטא לידו, יכבוש את יצרו, ויזכור אשר עברה עליו כוס המרירות ולא יוסיף לשתותה עוד, כמו שנאמר "רגזו ואל

ד ועוד התבונן – המתן מעט ונסה להבין בשכלך. ברעת המתאחר מן התשובה כי – חוץ ממה שלמדנו באות הקודמת שנענש משום שמראה בזה שמזלזל בעונש ובמעניש, עוד רעתו רבה היא, – מסיבה אחרת. כי לולא התמהמה – אם לא היה מתעכב מלעשות תשובה. כי – אם היה שב בתשובה כראוי. שב – חוזר להיות איש – אשר נאנח – ענין הוצאת הנשימה, ונעשה כן מחמת כאב הלב כחרטה (העיקר הראשון) אחר מחשבה על אשר נעשה. במרירות לב – יגון (העיקר השלישי), מרה שחורה. ברגזה – בחרדה, וגורמת לרעד וזעזוע, כמו (בראשית מה כד) "אל תרגזו בדרך" וכמו (יואל ב י) "לפניו רגזה ארץ" ובדאגה – (העיקר החמישי) פחד מהעתיד ודלפה עינו – זלגו עיניו דמעות. (העיקר הרביעי) מתוגה – מעצבות. כי – אם וכאשר אחר ששב בתשובה. יפגשו יצרו – תאוות ליבו לילך ולחטוא. שנית, ויזדמן החטא לידו, – כלומר או אם יזדמן למקום החטא, ובשעת נסיון אין האדם חושב על עונש החטא ולא על גדולת הבורא, עכ"פ. יכבוש את יצרו – בזכות התשובה שעשה פעם קודמת, כי גם בשעת נסיון אדם ירא מצער גופו ולכן כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם. ויזכור – לפני שיעשה שוב את החטא. אשר עברה עליו – בפעם הקודמת, אחרי עשותו את החטא. כוס המרירות – הצער שעבר עליו. ולא יוסיף לשתותו עוד, – שיבין שלא משתלם לו לחטוא שוב. הן מחמת הצער שיבוא עליו והן מחמת שיהיה ללעג בפני עצמו שאתמול הצטער ובכה על החטא והיום חוזר עליו. כמו שנאמר (תהלים ד, ה): "רגזו – תצטערו על החטא בכדי שעל ידי כך. ואל

תַּחֲטְאוּ". בַּאֲוָרוֹ, רִגְזוּ וְהִצְטַעְרוּ עַל אֲשֶׁר חָטְאתֶם וְאַל תַּחֲטְאוּ
עוֹד, כִּי הַזְכִּיר חָטְאֵם לְמַעַלְהָ בְּאָמְרוֹ "תִּבְקְשׁוּ כָזָב סֵלָה".
וַיַּעֲדֵד עַל זֶה הַפִּירוּשׁ אָמְרוּ, רִגְזוּ, מִלְּשׁוֹן "אַל תִּרְגְּזוּ בַדֶּרֶךְ",
"וְתַחֲתֵי אֶרְגְּזוּ", עֲנִינִים הִצַּעַר עַל הַדָּבָר שֶׁעָבַר וְעַל הַחֲוָה, וְלֹא
אָמַר יִרְאוּ אוֹ גִּוְרוּ. וְכַאֲשֶׁר יוֹחֵר לְשׁוֹב, בְּבֹא

תַּחֲטְאוּ" - באורו: רגזו והצטערו על אשר חטאתם ואל תחטאו עוד! כי
הזכיר חטאם למעלה (תהלים ד, ג) באמרו: "תבקשו כזב סלה". כך אמר
דוד המלך: (תהלים ד) בְּנִי אִישׁ (בני אברהם יצחק ויעקב הקרוים איש) עַד מָה
כְּבוֹדִי (נפשי) לְכַלְמָה (עד מתי אתם מבזים אותי, לא קוראים לי בשמי כמו:
"הראיתם את בן ישי", וכי אין לי שם?) תִּתְּאָהֲבוּ רִיק (ריקנות) תִּבְקְשׁוּ כָזָב (תרדפו
למצוא כזבים כגון בעלי לשון הרע שמלשינים עלי לשאול המלך ולי היו מראים
שלום) סֵלָה: רִגְזוּ (חרדו מלפני הקב"ה) וְאַל תַּחֲטְאוּ, אָמְרוּ בְּלִבְבְּכֶם (השיבו על
לבבכם שהזהיר הקב"ה על כך) עַל מִשְׁכַּבְּכֶם (כי האדם על משכבו ימצא לבו יותר
פנוי מעסקי העולם ואז תהיה כוונתו זְכָה) וְדַמּוּ סֵלָה: וַיַּעֲדֵד עַל זֶה הַפִּירוּשׁ אָמְרוּ
"רגזו" מלשון: (בראשית מה, כד) "אל תרגזו בדרך" - שיוסף אמר לאחיו: אל
תגיעו לידי כעס ועיצבון בדרככם לאבא, וכן יש ללמוד מהפסוק: (חבקוק ג, טז)
"וְתַחֲתֵי - הנביא חבקוק התנבא על הצרה שיהיו בה ישראל בעת ההיא ביום בא
גוג לארץ ישראל וע"ז אמר: במקומי (ארץ ישראל) אֶרְגְּזוּ - אצטער צער גדול, על
אֲשֶׁר אָנוּחַ - אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתתי מהגלות לארצי. לְיוֹם
צָרָה - והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה, ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלות לעם
ירושלם וישראל, ויביא עימו גדודי העמים. לְעֵלוֹת לְעַם יְגוֹדְנוּ" - לעלות אל העם
אשר יבא גדודים הרבה, כאלו השיבה לא"י תהיה אל גדודי גוג להיות נרדף מהם
וענינם - של הפסוקים הנזכרים, (דוד יוסף וחבקוק) הוא עניין. הַצַּעַר עַל הַדָּבָר
שֶׁעָבַר וְעַל הַחֲוָה, - וגם לכן אמר דוד "רגזו" שעניינו צער. וְלֹא אָמַר "יראו"
או "גורו". - שעניינו מורא ופחד. וְכַאֲשֶׁר יוֹחֵר - יאחר לשוב - מהחטא הראשון.

בבא

הַחֲטָא לְיָדוֹ, יִפּוֹל בְּמוֹקְשׁוֹ כְּנִפּוֹל בַּתְּחִלָּה, וַיִּגְדַּל עִוּוֹנוֹ הָאֲחֵרוֹן

מְאֹד, וְתַעֲלֶה רָעָתוֹ לְפָנֵי הַשָּׁם, כִּי מֵרֵאשִׁית לֹא חָשַׁב

החטא – פעם נוספת, כי החוטא פעם א' אע"פ שלא נעשה לו כהתר עכ"פ הוא יותר מועד להכשל באותו החטא משאר בני אדם, כיון שעבירה גוררת עבירה. לידו, יפול – גם עתה. במוקשו – במלכודת החטא. כנפול – כפי שנפל בתחלה – בחטא הראשון. ויגדל עוונו האחרון – מהעוון הראשון. מאד, ותעלה רעתו לפני השם, – אמנם חטא ראשון לא עולה לפני ה', ו"הטעם הראשון" שהעוון האחרון גדול יותר מהעוון הראשון הוא: כי מראשית – בעשותו עוון בפעם הראשונה. לא חשב – לא מחשיב ה' עוון ראשון כדכתיב "וְעֵבֶר עַל פְּשָׁע" שהקב"ה סולח לאדם על פשע ראשון אף קודם שיבקש מחילה, ומעבירו לגמרי (ריקאנטי שמות לד ו) והרי הוא כקודם שיחטא ואינה עולה לפני ה', אמנם עוון שני ושלישי שנעשה לו כהתר שהוא עצמו מרידה נגד תורת ה' לחשוב את האסור להיתר, אין ה' מעבירו אף אם עשה תשובה, אלא עולה אליו ומקטרג, אמנם אם עשה תשובה נמחל לו כדכתיב (איוב לג כט) "הֵן כָּל אֱלֹהִים יִפְעַל אֵל פְּעָמִים שְׁלוֹשׁ עָם גָּבֵר" שמקבל תשובתו אף בפעם שנית ושלישית, אמנם העוון והקטרוג אינו נמחק (ראש השנה יז א) ונשאר למעלה והקב"ה מפרנסו וע"ז כתוב "נִשְׂא עֹן" שהרי לא יעשה האדם עון שלא יברא משחית, כדתנן (אבות פ"ד, י"ג): "העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד"; והרי אותו קטיגור עומד לפני הקב"ה ואומר פלוני עשאיני; ואין בריה מתקיימת בעולם אלא בשפעו של הקב"ה, והרי המשחית הזה עומד לפניו, ובמה מתקיים? הדין נותן שיאמר הקב"ה: "איני זן משחיתו, ילך אצל מי שעשאו ויתפרנס ממנו", והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו, או כורתו, או נענש עליו כפי עונשו עד שיתבטל המשחית ההוא. ואין הקב"ה עושה כן, אלא נושא וסובל העון, וכמו שהוא זן העולם כולו, זן ומפרנס המשחית הזה, (תומר דבורה פ"א) ועל עוון רביעי והלאה אף שעשה תשובה אין מוחלין לו כדכתיב "כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו" (יומא פו ע"ב) כלומר לא אשיבנו ע"י תשובה בלבד (חוץ ממצות עשה שאפילו בפעם רביעית אינו זז משם עד שמוחלין לו), ולכן אם עבר על לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר, ואם עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, אבל מי שיש חילול השם בידו – אין לו כח

כִּי פִתְאוּם יָבוֹא הַיֵּצֵר הַשּׁוֹרֵר עָלָיו. אַךְ אַחֲרַי אֲשֶׁר רָאָה דְלֹת כָּחוֹ וְאֲשֶׁר גְּבָרָה יָד יִצְרוּ עָלָיו וְכִי עָצוּם הוּא מִמֶּנּוּ, הָיָה עָלָיו לְרֵאוֹת כִּי פְרוּעַ הוּא, וְלִשְׂאֵת עֲצוֹת בְּנַפְשׁוֹ לְהוֹסִיף בָּהּ יִרְאֵת הַשָּׁם וְלִהְפִּיל פַּחְדּוֹ עָלֶיהָ, וְלִהְצִילָהּ מִמְּאָרֵב יִצְרוּ, וְלִהְשַׁתְּמֵר מֵעוֹנוֹ. וְאָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשָּׁלוֹם "כְּכֹלֵב שָׁב עַל קֵאוּ כָּסִיל שׁוֹנָה בְּאֹלְתוֹ". בְּאֹרוֹ, כִּי הַכֹּלֵב אוֹכֵל דְּבָרִים נְמָאָסִים, וְכִאֲשֶׁר

בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת. (יומא דף פו א, השגות הראב"ד הלכות תשובה פ"ג ה"ה) וי"א (רא"ש מסכת יומא פרק ח) שאף בעוון שני ושלישי צריך יסורים וכו' אלא עוון רביעי והלאה יותר חמור שאם העוון הוא מצות עשה אין מוחלין מיד כשעשה תשובה אלא תשובה תולה ויום הכפורים מכפר כדין חייבי לאוין. וכן אם היא מצות לא תעשה מיתה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין כי פתאום יבוא היצר השורר – המושל עליו – ואפילו מזיד חשיב כאנוס ולכן ה' מעביר עונו ממנו, ואין רעתו עולה לפני ה'. אך אחרי אשר ראה – החוטא דלות כחו – כמה חלש אופי הוא וכמה קל היה לו ליפול ואשר גברה יד יצרו עליו – כמה חזקה היא תאות ליבו וכי עצום הוא – היצה"ר ממנו, היה עליו לראות כי פרוע – מלשון גלוי. הוא – שנתגלה שאין בכוחו לעמוד מול יוצרו. ולשאת – לקחת (לשון משא) עצות בנפשו – איך להתמודד עם תאוותו ומה לעשות שזה לא יקרה שוב. להוסיף בה יראת ה' – ע"י קריאת ספרי מוסר והתבוננות בגדולת ה'. ולהפיל פחדו עליה – על נפשו. ולהצילה ממארב יצרו – לא להגיע למצב מלחמה ולהשתמר מעונו. – ומשלא עשה כן מוכרח הוא שיפול שוב, ונחשב שהביא עצמו לזה מעצמו בלי תאוה ולכן חשיב כמורד בה' להכעיסו וזהו העוון העיקרי. ואמר שלמה עליו השלום (משלי כו, יא): "ככלב שב – שחוזר. על קאו – כך החוטא פעם שניה נחשב כסיל – טיפש שונה – חוזר באולתו – דברי שטות שבאים מחסרון הדעת." ביאורו, כי הכלב אוכל דברים נמאסים, וכאשר

יְקִיִּאם נְמַאָּסִים יוֹתֵר וְהוּא שָׁב עֲלֵיהֶם לְאֶכְלָם, כִּן עֲנִין הַכְּסִיל,
כִּי יַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה מְגִנָּה, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁנֶה בּוֹ, מְגִנָּה יוֹתֵר, כַּאֲשֶׁר
בְּאַרְנוֹ:

ה. הַשְּׁנִית, כִּי הַשּׁוֹנָה בְּחֻטְאוֹ, תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה, כִּי יַעֲשֶׂה לוֹ
הַחֲטָא כְּהֵיטֵר. וּבָזָה כְּבִדָּה מְאֹד חֲטָאתוֹ,

יקיאים נמאסים יותר והוא שב עליהם לאכלם, כן ענין הכסיל, כי יעשה מעשה מגונה וכאשר ישנה בו מגונה יותר, – אחרי אשר ראה דלות כוחו ואשר גבר יד יצרו עליו, לא רק שלא שם עצות בנפשו להוסיף בה יראה על יראתו ולהשתמר מהעוון אלא שנעשה פרוע יותר. כאשר בארנו.

ה והטעם השנית שהעוון האחרון גדול יותר מהעוון הראשון הוא: כי השונה – חוזר. בחטאו – על אותו החטא תשובתו קשה – יהיה לו קשה להתאנח להצטער לדאוג ולבכות על חטאו. כי נעשה לו החטא – בפעם השנייה. כהיתר – כדבר המותר ואינו ירא לעשותו אע"פ שבתוך תוכו הוא יודע כי רעים דרכיו יחפש תירוצים לעצמו ויחשיב זאת לכל היותר כחומר א וחסידות. ובזה – שהחוטא מתרגל לחטוא שוב ושוב באותו העוון, אין ליבו מרגיש את גדולת העוון. אע"פ שבשכלו הוא יודע שזה איסור ודין גמור, כמו לדוגמא מה שגזרו חז"ל (שלחן ערוך או"ח סימן תקס, ג) שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם ושאסור לשומעם מפני החורבן, ואנשים עוברים על כך דבר יום ביומו, אע"פ שאינם טועמים הנאה בעבירה, ולכך עונשם חמור יותר ממזיד, דבמזיד אחז"ל [עיין ברכות לב א] בטענות הרשעים בראת יצה"ר בראת גיהנם, אבל כשנעשה לו כהיתר ענשו קשה יותר שכבר פסק כח היצה"ר, ונחשב שעושה כן להכעיס (פנים יפות בראשית יח, כ). כבדה מאד חטאתו – כי מתעלם הוא במזיד מהעבירה ואף עושה אותה בלי שום התעוררות וצורך, וגם לא חושש מהעונש, ונפשו לא נותנת לו להצטער על כך וודאי שלא מרגיש שצריך לעשות תשובה. ומימלא אינו שב מדרכו לעולם. ואין מספיקין בידו לעשות תשובה כדאיתא בסוף יומא [פז א] דכיון ששנה באולתו נעשה לו כהיתר אין הקב"ה חפץ בו (פנים יפות

כְּמוֹ שֶׁנֶאֱמַר "הִנֵּה דְבַרְתָּ וַתַּעֲשֵׂי הָרְעוֹת וַתּוֹכַל". בַּאֲוֵר וַתּוֹכַל,
כִּי הָרְעוֹת נַעֲשׂוֹת לָךְ כְּהִיתָר וּכְדָבָר שֶׁהוּא בִּיכָלְתָּךְ וּבִרְשׁוֹתָךְ,
מִלְשׁוֹן "לֹא תוֹכַל לֶאֱכֹל בְּשַׁעֲרֶיךָ", שֶׁתַּרְגּוּמוֹ, לִית לָךְ רִשׁוֹ.
וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָה "כִּיּוֹן שֶׁעֲבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה
בָּהּ, נַעֲשִׂית לּוֹ כְּהִיתָר".

שמות כא, ה) כמו שנאמר (ירמיה ג, ה): "הנה – ה' אומר לעם ישראל דברת – בפידך ואמרת: "לא נבוא עוד אל השם" כלומר לא נשוב בתשובה ותעשי הרעות – ואותה הרעה תעשי ולא תתני לב לשוב ותוכל" – ובאמת נצחת אותי בזה והיה לך את האפשרות והיכולת להחזיק ברעתך ולמרוד בי. ביאור "ותוכל" כי הרעות – החטאים. נעשות לך כהיתר וכדבר שהוא ביכלתך וברשותך, מלשון: "לא תוכל לאכול בשעריך" (דברים יב, יז), שתרגומו: לית לך רשו. – אינך רשאי לאכול, ולפ"ז יתפרש הפסוק "ותעשי הרעות ותוכל" אחרי שעשית חטאים, אתה כביכול רשאי ויש לך רשות לעשות כן.

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קדושין מ, א, יומא פו, ב): כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה – וחזר עליה שנית. נעשית לו כהיתר – ר"ל שיצה"ר כבר אינו מסיתו, ולכן אין לו הנאה בעבירה כבפעם הראשונה ונעשה רצון האדם לעשות רע גמור. וזו היא המטרה האמיתית של היצר, להגיע לכך שהאדם ימרוד בהשם בלי הסתה כדי להשחיתו מהעוה"ב. (עיין בפנים יפות בראשית ב, ז) ועוד כיון שמכיר בחטאו וגם אומר מותר והוא, נקרא ל"ץ, והרמז לזה שאותיות למ"ד צדי"ק הוא רומז שלמד שהיא עבירה, וסובר שהוא צדיק ואדם זה קשה תשובתו, שאפילו על פתחה של גיהנם אינו חוזר, כי לדעתו אין בו חטא (פנים יפות בראשית כה, לא) ונקראים גם "חטאים" שהוא יותר חמור מ"רשעים", כמ"ש בתחלת תהלים (פנים יפות בראשית לז, כח)

וַאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה עַל הָאִישׁ שֶׁעָבַר עֲבֵרָה וְשָׁנָה
 בָּהּ, כִּי מִכָּאן וְאֵילַךְ אִם יִחְשׁוּב לַעֲשׂוֹת הַעֲבֵרָה וְנֶאֱנָס וְלֹא
 עָשָׂאָהּ, מִחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה מִצְטָרֶפֶת לְמַעֲשָׂהּ, וְעָלָיו נֶאֱמַר "הֲנִיָּה
 אֲנֹכִי מִבִּיא רָעָה אֶל הָעָם הַזֶּה פְּרִי מִחֲשַׁבּוֹתָם":

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קידושין מ, א.) על איש שעבר עבירה ושנה בה, כי מכאן ואילך – כלומר אחרי הפעם השניה. אם יחשוב לעשות העבירה ונאנס – ואפי' לא נאנס אלא לא הוצרך לה ולא עשאה, מחשבתו הרעה מצטרפת למעשה, – ונענש עליה כאילו עשאה ממש. ועליו נאמר (ירמיהו ו, יט): "הנה אנכי מביא רעה – עונש אל העם הזה – בעבור פרי – כלומר המקטרג שנולד ממשבחותם" ולתוספת באור אני אביא את לשון הגמ' (שם): מחשבה רעה – כלומר אדם שחשב איך לעשות עבירה. אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה – אם נאנס ולא עשאה, אע"פ שהשם חקר לב בחן פליות ויודע שכן היתה כוונתו, דאין הבורא מעניש על הרצון בלבד דשמא לפני המעשה היה מתחרט וחוזר בו שנאמר: (תהלים סו) "אָוֶן – דבר שאינו הגון. אִם רָאִיתִי בְלִבִּי – כלומר, אפילו אם ראיתי בלבי דבר שאינו הגון לעשותו, ואעפ"י שבשביל השם זה כאילו הוצאתיו בשפתי. לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי" – לא שמע אותו. כלומר, לא חשבו לי לעון, שהמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ואלא מה אני מקים (ירמיהו ו) "הֲנִיָּה אֲנֹכִי מִבִּיא רָעָה אֶל הָעָם הַזֶּה פְּרִי – גמול ושכר. מִחֲשַׁבּוֹתָם" – דמשמע שהשם מצרף מחשבה למעשה, וזה סותר לפסוק הקודם, עולא אמר: – הפסוק "פרי מחשבותם" מדבר על מי שעובר ושונה, כי כשחוזר ומהרהר לעשות את העבירה, מצטרפת מחשבתו למעשה, ואפי' אם לא יעשה אותה, אין חזרתו לשם שמים אלא שלא הוצרך לה, (רש"י) כדרב הונא, דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא נעשית לו כהיתר – וכיון שנעשית לו כהיתר ודאי אם לא היה נאנס שהיה עושה זאת ולכן הקב"ה מצרפה למעשה. עכ"ל הגמ'.

ו. וְעַתָּה, בִּינָה שְׁמַעָה זֹאת, כִּי הוּא עֵקֶר גְּדוֹל. אָמַת הַדָּבָר
כִּי יֵשׁ מִן הַצְּדִיקִים שְׁנַכְשָׁלִים בְּחַטָּא לְפַעְמִים, כְּעֵנִיז שְׁנֵאמַר
"כִּי אָדָם אֵיז צְדִיק בְּאַרְץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא", אֲכַן
כּוֹבְשִׁים אֶת יִצְרָם מֵאֵת פַּעַם, וְאִם יִפְלוּ בְּחַטָּא פַּעַם אַחַת, לֹא
יִשְׁנוּ לוֹ, וְנִקְטוּ בְּפָנֵיהֶם, וְחוֹזְרִים בְּתִשׁוּבָה.

ו ועתה – ועכשיו שנתבאר כי השונה בחטאו תשובתו קשה דנעשה לו כהיתר כו' בינה – הבן שמעה זאת – קבל והפנם לליבך מה שנאמר עתה. כי הוא עיקר גדול – שהטענה הגדולה אינה על מי שנופל בחטא אלא על מי שנח לו להישאר כך אמת כי יש מן הצדיקים שנכשלים בחטא לפעמים – ואפילו במזיד, כי לא יכלו לכבוש יצרם באותה העת. כענין שנאמר (קהלת ז, כ): "כי – כשהקב"ה ברא את האדם הוא יצרו עם כח הבחירה אמנם עם נטיה גדולה יותר לחטא ולכן אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" והבחירה והנסיון של האדם הוא לאחר החטא, שכבר היצר הרע (התאוה לחטא) כבר עזב את האדם ואז הבחירה של האדם היא ללא התערבות היצר, ואז הבורא רואה את מצבו האמיתי של האדם אם הוא צדיק וירא שמים ואז הוא יתחרט ויקבל על עצמו להשמר מן החטא, וזהו עיקר השכר והעונש. והצדיקים אכן זוכים

וכובשים את יצרם – ומתגברים על תכונות הנפש שלהם "כִּי יִצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעֻרָיו", ושולטים על תאוותיהם מֵאֵת פַּעַם – מֵאֵת פַּעְמִים, וְאִם – קָרָה בְּמִקְרָה שָׂאֵלוּ הַצְּדִיקִים יִפְלוּ בְּחַטָּא וְאִפְּלוּ חַטָּא חֲמוּר. פַּעַם אַחַת אַחֲרֵי מֵאֵת פַּעַם שֶׁהִתְגַּבְּרוּ. לֹא יִשְׁנוּ לוֹ – לֹא יִחְזְרוּ עֲלָיו. וְנִקְטוּ – בְּדַגֵּשׁ הַטִּי"ת וְשָׂרְשׁוּ קִטְטוּ, עֵנִינוּ עֵנִין קִטְטָה וּמְרִיבָה, וִישׁ מִפְּרָשִׁים (מְרִי"ד) וְנִקְוֹטוּ מִלְּשׁוֹן לְמִיקֵט שְׁעֵנִינוּ צַעַר (עֵיין בְּשַׁעַר ג' אוֹת פֶּה) בְּפִנְיָהֶם – לְבַד וּבְפָנֵי עֲצָמָם, כְּלוּמַר יִתְקוּטוּ עִם עֲצָמָם עַל אֲשֶׁר שָׁמְעוּ לְתַאֲוֹת לִיבָם. וְחוֹזְרִים בְּתִשׁוּבָה. – כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְבֵּי לְעִיל אוֹת ג' בְּשֵׁם רַז"ל, "אִם רֵאִיתָ תְּלַמִּיד חָכָם שֶׁעָבַר עֲבִירָה בְּלִילָה אֶל תְּהַרְהַר אַחֲרָיו בְּיוֹם כִּי בֵּאֵמֶת עָשָׂה תִּשׁוּבָה" וְזֶה מוֹכִיחַ שֶׁהַת"ח יִרְאֵה שָׁמַיִם וְאֵת הָעֲבִירָה עָשָׂה שְׁלֵא מִדַּעַת

אך כל אשר איננו נזהר מחטא ידוע ואיננו מקבל על נפשו להשמר ממנו, גם אם הוא מהעונות הקלים

ופטור עליה כי אנוס הוא וכמו שאמר ריש לקיש? (סוטה ג.) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות והסביר מהרש"א דהיינו שהרוח מטעה ומשטה אותו מדרך טובה לדרך רעה, ומיד שעזבו היצה"ר לת"ח חזר לו הדעת והת"ח הרגיש בזה והצטער מאוד על אשר קרהו וחזר בו מיד, אמנם עם הארץ אף כאשר היצה"ר הלך לו, אינו חוזר בתשובה דנעשה לו כהיתר כנ"ל, וממילא מוכח שנוח לו בזה וזהו רצונו וממילא אף שבשעת התאוה אין בו דעת ואנוס הוא, כבר כתב רבינו אות קודמת דאף בנאנס בכה"ג חייב.

אך כל – אדם אשר איננו נזהר – שלא ליפול מחטא ידוע – כלומר שהחוטא כבר רגיל בו ולכן הוא ידוע לו, ומימלא חייב לעשות משהו בשביל להנצל מהחטא. אבל אין הכוונה שהחטא צריך להיות ידוע ומפורסם בחומרתו כי מומר לדבר אחד מיירי בעבירה מן העבירות כלומר אחת מכל מצות ה' (חוץ מהמומר לחלל שבתות בפרהסיא שהרי הוא כמומר לכל התורה, רשב"א חולין ד:) וכתב רבינו יונה באגרת התשובה וז"ל: "אמרו רז"ל שהפורק עול, מן הרשעים הגמורים, ובכלל הפורק עול, האומר אקיים כל התורה זולתי אחת מן המצות לפי שלא למדוני רבותי עליה ולא הורגלתי מנעורי להזהר בה, או שאין נזהרין בה אנשי מקומי. כי לא יאמר העבד לרבו אבחר במלאכות אלה ולא אבחר באלה. וקראו חכמים את האיש ההוא משומד" עכ"ל. וראה בשער ג' אות קמ"ג שהעובר על העבירות החמורות שידועות לבני אדם בפרהסיה וכן הפורק עול מלכות שמים ואפילו בסתר, לא יכפר המות עליו ואין לו חלק לעולם הבא. ואיננו מקבל על נפשו – אף אחרי שנכשל להשמר ממנו, – לשמור עצמו ממנו, כגון שלא יגיע למקום שבו יתכן שיגיע לידי נסיון בחטא זה. גם אם הוא מהעונות הקלים – כגון מה שהעולם אינו נזהרין לבטל מצות עשה של זמן קריאת שמע שחרית (עד ג' שעות) וק"ש של ערבית כשמתפללים מוקדם (ועיין ברבינו יונה על הרי"ף ברכות ד ע"ב שהוא עשה מהתורה, וכ"כ בספר המצוות להרמב"ם מצות עשה י' ובאבות דר"נ פכ"א וראה במשנה ברורה סימן נח אות כז). ומצוות עשה נקראים "מהעונות הקלים" משום שהעושה תשובה על ביטול מצות עשה נמחל לו מיד בלא יסורים

אף על פי שהוא נזהר מכל העבירות שבתורה, קראוהו חכמי ישראל משמד לדבר אחד, ואת פושעים נמנה

ומיתה ח"ו ואף בלי יום כיפור משא"כ במצוות לא תעשה (ועיין שער ד אות ו'
ומש"כ לעיל אות ד' ד"ה לא חשב)

אף על פי שהוא נזהר מכל העבירות שבתורה, – ואע"פ שאינו עושה מעשה
אלא הוא חוטא בשוא"ת (כפי שכתב כאן רבינו דעל הענין הזה נאמר ארור אשר
לא יקים כו' ועיין לקמן שער ג אות יח כי זה נאמר על ביטול מעשה המצות, וע"ע
בשו"ת חכם צבי סימן מג). קראוהו חכמי ישראל (חולין ד ב) "משמד – מומר,
ענין מרי, שהוא ענין שנות המצוה והחליף הדבר שממיר את דברי ה' בדברי
היצה"ר, וחשיב כפורק עול. לדבר אחד" – אע"פ שלא עושה כן להכעיס, כמש"כ
בגמ' (ע"ז כו ע"ב) מומר פליגי רב אחא ורבינא, חד אמר: לתיאבון מומר הוי,
להכעיס מין (אפיקורוס) הוי; וחד אמר: אפילו להכעיס נמי מומר, והטעם שהעושה
לתיאבון נמי נחשב פורק עול הוא כפי מש"כ באות הקודם דנעשית לו כהיתר
ויצה"ר כבר אינו מסיתו, ולכן אין לו הנאה בעבירה ונעשה רצון האדם לעשות רע
גמור. וזה נחשב מרידה וכמעט כמו להכעיס והרי הוא נידון בארור אשר לא יקים
את דברי התורה וכמבואר בסוף אות זו. ואת פושעים נמנה, – הוא נחשב בכלל
פושעי ישראל, ויצא מכלל אחיד, ומותר להלוותו בריבית דאין אתה מצווה
להחיותו כפי שכתבה הגמ' (סנהדרין נז). שרועי בהמה דקה ישראל (שסתמן גזלנים,
שמרעים בהמתן בשדות אחרים. רש"י) לא מעלין ולא מורידין (לא מעלין אותם מן
הבור להצילם מן המיתה, ולא מורידין אותם לבור להמיתם בידים, אלא יניחם
וימותו. רש"י) וכ"כ המאירי (ע"ז יג): וז"ל: רועי בהמה דקה שסתמם מגודלים
ומשוקעים בגזל עד שנעשה להם כהתר ואין מקבלים על זה שום תוכחה אין מזיקין
אותם בידים ואם הוזקו מאליהם אין חובה עלינו מן הדין להשתדל בהצלתם עכ"ל
ומלשונו משמע שאין חובה להצילו אבל אין בזה איסור, וכ"כ הב"י (יו"ד סימן
רנ"ב אות ו[ב]) דהאוכל נבלות לתיאבון שנמכר לאוכלי אדם שרי להצילו ולפדותו
אם רוצה לעשות כן לפני משורת הדין ע"ש. ובדין מומר לתיאבון כתב הגהות
מרדכי מו"ק פ"ג [רמז תתקלה] בשם מהר"ם וז"ל: "אמר לי הרב רבי משה ורבי
נחמן מפי הרב ר' יונה הא דאמרינן העומד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע הני
מילי באדם שאינו רשע אבל אדם רשע וחשוד אין לקרוע אלא יש לשמוח דכתיב

וְגָדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְשׂוֹא, כִּי אִם יֹאמֶר הָעֶבֶד לְרַבּוֹ, כֹּל
 אֲשֶׁר תֹּאמַר אֱלֹהֵי אֲפִיעֶשֶׂה זֹלָתִי דָּבָר אֶחָד, כִּבֵּר שֶׁבֶר עַל
 אֲדוֹנָיו מֵעַלְיוֹ

באבוד רשעים רנה" וכתב המרדכי שאם היה רגיל לעשות עבירה אפי' לתיאבון הרי הוא בכלל פורש מדרכי צבור ואין מתאבלין עליו ע"ש.

וגדול עונו מנשוא. – גדול עונשו מלסבול אותו, וכל העניין זה רמוז בפסוק "כי שבע יפול צדיק וקם, ורשעים יכשלו ברעה" כי אמנם הצדיקים גם נופלים בחטאים הרבה אמנם הם תמיד חוזרים בתשובה ומתחזקים יותר משא"כ הרשעים שברעה (חטא) אחת בלבד יכשלו, ולא יהיה להם תקומה כי יתמידו בה ונעשה להם כהיתר ויפרקו עולה מעליהם ולא ישתמרו ממנה ולא יחזרו בתשובה וממילא יחשבו עם פורקי עול וכופרים לדבר אחד, וכן אמר דוד הע"ה "תמונת רשע רעה" רעה אחת תמותת אותו ולא ינצל ממנה. (ע"פ רבינו יונה משלי כד, טז וע"ע לקמן אות לח), והטעם שבשביל עוון אחד כל כך החמירו עימו הוא. **כי אם אמור יאמר** – עד שיאמר וישנה (קידושין כב.) שצריך לומר שני פעמים, ולכן אם עבר ושנה נעשה לו כהיתר ורק אז נחשב כפריקת עול כנ"ל. **העבד** – כי העבד גופו קנוי והוא משועבד לרבו, ולכן דומה לחמור כמש"כ "יששכר חמור גרם" וכתב רש"י שהוא "סובל" עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד, כלומר ואינו פורק עולו מעליו, כי אינו עושה דבר על דעת עצמו, כך העבד הוא משועבד מתפעל ואינו פועל, ואין לו רשות עצמית כלל אמנם אלו שאינם מושלים ביצרם הם נדמים לגוים שאף הם משולים לחמור כמו שאמר רב הונא (קידושין סח.) "שבו לכם פה עם החמור" עם הדומה לחמור, כי מתפעלים הם מהיצה"ר ועבדיו הם ואינם פועלים מעצמם. **לרבו** – לאדונו **כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי** – חוץ מדבר אחד, **כבר שבר עול אדוניו מעליו**, – ר"ל אינו רוצה להיות נכנע למקום. כי עבודת ה' בתחילה קשה אם מצד המצות עשה שיהיה במ מעשים כבדים על הגוף כעול כבד למי שלא הורגל בהם, אם מצד המצות ל"ת שיהיה האדם אסור בעבותות בל יעשה מאומה, והורגל עד עתה לעשות ככל העולה על רוחו ומרגיש שמגבילים אותו, וזה דומה כשור שנותנים עול קשה על צוארו ע"מ שיהיה ראשו כפוי למטה לצורך העבודה כי ע"י העול ילך לכל אֲשֶׁר יִטְנֶנּוּ בְּעַלְיוֹ, וכן אוסרים אותו במוסרות בל יעבור גבול.

וְהַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. וְעַל הָעֵנִיף הַזֶּה נֶאֱמַר "אֲרוּר אֲשֶׁר לֹא יִקְיָם אֶת דְּבַרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם". בַּאֲרוּר, אֲשֶׁר לֹא יִקְבַּל עַל נַפְשׁוֹ לְקַיֵּם כָּל דְּבַרֵי הַתּוֹרָה מִרֵּאשׁ וְעַד סוֹף, וְיִזְרַח עַל זֶה אָמְרוּ, אֲשֶׁר לֹא יִקְיָם לַעֲשׂוֹת, וְלֹא אָמַר אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה אוֹתָם:

ובזה שלא רצה לעשות דבר אחד ולא הִטָּה שכמו לסבול, הוכיח בזה שכל שאר המצוות אינם עליו כעול ולכן הוא מקיימם ולא כי קיבל עליו עול מלכות שמים. וחובה עליו לקיים המצוות מיראת ה' עד שיזכה וישיג נעימות עבדות ה' ומתיקות דרכיה, ומיראה יבא לאהבה ולא ירגיש בעול ואדרבא יחפש להוסיף על עצמו יותר ויותר. והישר בעיניו - בלבד. יעשה - כלומר אף דברים שעושה בהם רצון אדוניו הם רק בגדר "והישר בעיניו יעשה", שהרי אנו רואים בו שהוא נמנע מלעשות דברים שאינם ישרים בעיניו. (זה השער) ועל הענין הזה נאמר (דברים כז, כו): "אֲרוּר אֲשֶׁר לֹא יִקְיָם - כלומר שלא יודה בהן ויאמין בכולן שהן אמת, אחת מהנה לא נעדרה שאין בה תועלת הגוף והנפש, ושאין בכלן מצוה אחת לבטלה, (רבינו בחיי) את דברי התורה הזאת - שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כולם אבל תהיה איזו מצוה מהם לבטלה אצלו והוא החשוד לדבר אחד (ספורנו) לעשות אותם" - שיקיים בלבו אמונה חזקה שראוי לעשותם, כי כלם נחוכים למבין וישרים למוצאי דעת. (רבינו בחיי) ביאורו, אשר לא יקבל על נפשו לקיים כל דברי התורה - גם מה שמאוד קשה לו.

מראש ועד סוף, ויורה על זה - לשון הפסוק. "אשר לא יקיים - כלומר אף אם יודה במצוות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש (דאם לא מאמין ה"ז אפיקורוס) עכ"פ כאשר לא יקבל. לעשות" אותם בעצמו זהו מרד בה'. ולא אמר "אשר לא יעשה אותם". דאם עבר על אחת מהן, כגון שלא עשה סוכה ולולב לעצלה, איננו בחרם הזה כיון שקיבל על עצמו לקיים את המצוות. (רמב"ן עה"ת) ומה שלא עשה אינו מדין מרד

ז. ועוד ידוע, כי השוּנָה עֲבֵרָה אַחַת עֲשָׂר פְּעָמִים, אַף עַל פִּי שִׁנְזָהָר מְכַל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת, הִנֵּה הוּא נֶחְשָׁב כְּעוֹבֵר עַל עֲבֵרוֹת חֲלוּקוֹת. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָה כִּי אִם יֹאמְרוּ לְנִזְיָר אֶל תִּשְׁתָּהּ וְהוּא שׁוֹתָהּ, אֶל תִּשְׁתָּהּ וְהוּא שׁוֹתָהּ, לֹקָה

אלא כישלון, וכתב עוד רבינו יונה (שער שלישי אות יט, בשם המדרש רבה) שאף אם קיבל על עצמו לעשות ולמד ושנה ולימד לאחרים וקיים את התורה, אם יש בידו כח להחזיק ידי העוסק בתורה ובמצות ולא החזיק, הרי הוא בכלל "ארור אשר לא יקים". כי נתחייב הנברא להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדוניו, והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חביריו, ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשו, כי חפצו ורצונו אשר תעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידי עושי המלאכה.

ז ועוד – פרט לזה שאמרנו (באות הקודמת) שהעובר על עבירה אחת כמה פעמים, קראוהו חכמי ישראל "מְשַׁמֵּד לְדַבֵּר אֶחָד וְהוּא נֶחְשָׁב בְּכֻלּוֹ פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל. תִּדְעַ כִּי הַשּׁוֹנֵה – חוֹזֵר עַל עֲבִירָה אַחַת עֲשָׂר פְּעָמִים, אַף עַל פִּי שִׁנְזָהָר – לְקִיּוּם אֶת כָּל הַמִּצְוֹת וְשׁוֹמֵר עַל עֲצֻמוֹ מִלְּהִיכָשֵׁל מְכַל שְׁאָר הָעֲבֵרוֹת, הִנֵּה – אַעֲפ"כ הוּא נֶחְשָׁב כְּעוֹבֵר עַל עֲבִירוֹת חֲלוּקוֹת. – שׁוֹנוֹת, כְּלוֹמֵר דּוּמָה הוּא לְאָדָם אַחֵר שֶׁנִּכְשַׁל בְּעֵשֶׂר עֲבִירוֹת הַשּׁוֹנוֹת זֶה מִזֶּה, וּמִמִּילָא אֶל יֹאמֵר בְּלִיבּוֹ "בְּלֹא הַכִּי כִּבֵּר נִפְלָתִי בְּעוּוֹן זֶה כְּמָה פְּעָמִים, וּמִצְוָה זֹאת קָשָׁה עָלַי לְקִיּוּמָהּ וְהִרִי סוּף סוּף אֲנִי נִזְהָר בְּשָׂאֵר מִצְוֹת, וּמִמִּילָא אֲנִי אֶקְבַּל מֵעַט עוֹנֵשׁ" כִּי בְּאֵמַת דּוּמָה הוּא לְעוֹבֵר עַל עוּוֹנוֹת רַבִּים, וְעוֹנֵשׁוֹ מְרֻבָּה. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָה (מִשְׁנָה, מִכּוֹת כָּא א), כִּי אִם יֹאמְרוּ – יִתְּרוּ בּוֹ הָעֵדִים. לְנִזְיָר – שְׂרוּאִים אוֹתוֹ שׁוֹתָהּ יֵין. "אֶל תִּשְׁתָּהּ" וְהוּא שׁוֹתָהּ, – וְשׁוֹב פְּעַם הִתְּרוּ בּוֹ "אֶל תִּשְׁתָּהּ" וְהוּא – עַדִּיּוֹן. שׁוֹתָהּ, לֹקָה – ל"ט מִלְּקוּיּוֹת.

בְּאַחֲרוֹנָהּ עַל כָּל אַחַת וְאַחַת, כְּמִשְׁפֵּט הָאוֹכֵל טְרֵפָה, וּבְהִמָּה
טִמְאָה, וְחֵלֵב וְדָם:

ח. וְרָאָה רְאִינוּ כִּי רַבּוּ עֲוֹנוֹת הַדּוֹר עַל זֹאת, כִּי יֵשׁ אֲנָשִׁים
רַבִּים מְקַבְּלִים עַל נַפְשָׁם לְהִזְהַר מֵעֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, וְכֹל יָמֵי

באחרונה – בסוף, כשיבואו להלקותו על כל אחד ואחד, – על כל התראה והתראה, אע"פ שהיה שותה בלא הפסק, וכן גבי כלאים, אמרו לו אל תלבש, אל תלבש כמה פעמים והוא לובש, אע"ג דלא פשט ולבש חייב על כל אחת ואחת אם היה לו פנאי לפשוט (ריטב"א), ואף אם לא אמרו לו "אל תשתה, אל תשתה" עובר עבירות חלוקות, ולא הוצרכו לומר לו כן אלא ע"מ לחייבו עונש (מלקות) בעולם הזה, אבל בדיני שמים הרי כל שתיית רביעית, עבירה בידו וכ"ש הבא על הערוה איזו ערוה שתהיה חייב על כל ביאה וביאה לדברי הכל, ואע"פ שאין אנו יכולים להענישו אלא עונש אחד, הרי ה' יעניש אותו על כל עבירה ועבירה. (פיה"מ לרמב"ם נזיר פ"ו משנה ד) וכן כתב החפץ חיים (עשין י"ב בהערה) גבי עוון ביטול תורה, כיון "שהמצוה היא כל רגע ורגע, ולא נפטר רגע זו במה שלפניה, ממילא דהמבטל כמה שעות עובר בכל רגע, על מצוה בפני עצמה" ולפי זה יוצא שדינו של העובר על עבירה אחת, משפטו ממש כמשפט האוכל – בהמה טרפה – שלא נשחטה כראוי, וגם אכל בהמה טמאה – כגון בשר חזיר וגמל וגם אכל חֵלֵב – שומן שנמצא על המעיים של הבהמה והיו מקריבים אותו ע"ג המזבח והאוכלו חייב כרת. וגם אכל בשר (שלא הומלח) שיש בו דם. – שכאשר התרו בו עליהם, לוקה ארבעה פעמים משום אכילת בהמה טרפה, ואכילת בשר טמאה, ואכילת חֵלֵב ודם.

ח וראה ראינו כי רבו עונות הדור על זאת, – ואעפ"כ אין זו סיבה להיתר כמש"כ רבינו יונה באגרת התשובה הובא לעיל אות ו' שבכלל הפורק עול, האומר אקיים כל התורה זולתי אחת מן המצוות לפי שאין נזהרין בה אנשי מקומי, ע"ש. כי יש אנשים רבים – שיודעים חומר העבירות ולכן מקבלים על נפשם להזהר מעבירות ידועות, ואעפ"כ כל ימי

חַיִּיהֶם אֵינָם נִזְהָרִים בָּהֶם, אֲכָל הֵם אֶצְלָם כְּהִיתָר. וְאִלוֹ לֹא
 הָיוּ נֹוֹהָגִים כִּן רַק עַל עֲבִירָה אַחַת, חֲלִי רָע הוּא בְּנַפְשָׁם, כַּאֲשֶׁר
 בְּאַרְנוֹ, אֵף כִּי נֹוֹהָגִים כִּן עַל אֲזָהָרוֹת רַבּוֹת, וּבְהִנָּה מִן
 הַחֲמֹוֹרוֹת, כְּמוֹ שְׁבוּעַת חָנָם וּמְקַלֵּל אֶת חֲבִירוֹ אוֹ אֶת עַצְמוֹ

חייהם אינם נזהרים בהן, – מחמת הרגלם בהם, ושוכח שיש בזה איסור. אבל
 הן אצלם כהיתר, ואילו לא היו נוהגים כן רק על עבירה אחת, חלי רע
 הוא בנפשם כאשר בארנו, – באות הקודמת, שנחשב לעבירות חלוקות אף כי
 נוהגים – לעבור על אזהרות – מצות לא תעשה. רבות, וכהנה – ומהם מן
 החמורות, כמו שבועת חנם – ואסור להשבע חנם אף על פי שהוא נשבע על
 אמת כמש"כ רבינו (שער ג אות מה), ובעונותינו הרבים רוב העולם נכשלים בזה
 שנשבעים אפילו אם אינו מחוייב שבועה בתוך המשא ומתן, נשבע ואומר כה
 יעזרני ה', וכבר ידוע שזה הוא כנשבע בשם, ולפעמים אפילו כשמדבר דברים
 בטלים עם חבירו ואומר דבר שקר כדי לאמת דבריו אומר גם כן כה יעזרני ה' לפי
 שכבר הרגיל לשונו בכך, ועל זה ידוע כל הדוויים (חיי אדם כלל קמ"ג סעיף טו), ואין
 להאריך יותר בחומר השבועה ובחומר המזכיר שם שמים לבטלה כי זה ידוע
 ומפורסם. ואורך גלות זה יוכיח כי יספיק עוון זה לבד לאורך גלות החל הזה מצד
 ההרגל המצוי על לשוננו כי שם שמים שגור בפה כל איש מישראל לא יזדעזע ולא
 יפחד בזכירתו, ועל כל עבירות שבין אדם לחבירו יש דין למטה ובעוון פלילי זה לית
 דין ולית דיין (כלי יקר שמות כ, ו) ואמרו ז"ל [במ"ר כב, א] אלף עיירות היו לו
 לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועת אמת, כלומר שהיו נשבעים
 לעשות זה וקיימוהו, מפני שהיו יכולים לעשות בלא שבועה. ומקלל את חבירו –
 ואסור לאדם לקלל חברו שנ' לא תקלל חרש ר"ל לא תקלל מי שאינו עושה מעשה
 שיהיה ראוי לקלל בשבילו אבל הוא חרש באותו דבר או את עצמו – כגון שאמר
 "אלהים יעניש אותי אם עשיתי כך וכך" ואסור לו לקלל עצמו שנ' השמר לך ושמור
 נפשך מאד דכתיב רק השמר לך ושמור נפשך מאד, וכדר' אבין, דאמר כל מקום
 שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת (שבועות ל"ו א')

בְּשֵׁם, וְהִזְכַּרְתָּ שֵׁם שָׁמַיִם לְבִטְלָה אוּ בְּמָקוֹם שְׁאִינּוּ טָהוֹר אוּ בְיָדַיִם לֹא נְקִיּוֹת, וְהִעֲלַמְתָּ עַיִן מִן הָעֵינִי

בשם – המיוחד של הקב"ה, והשמות שקוראים הגוים להקדוש ברוך הוא הם בכלל הכנוייין. (רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כו, ג) והזכרת שם שמים לבטלה – ויזהר אדם שלא יזכיר את השם לבטלה, שנאמר (דברים י' כ') את ה' אלקיך תירא, ופירשו רז"ל בסדר קדשים (תמורה ד, א) כי בא הכתוב הזה להזהיר שלא יזכיר אדם שם שמים לבטלה (ה"ר יונה באגרת התשובה) והעושים כן אין בהם יראת שמים דכתיב "זרחו לכם יראי שמי", אלו בני אדם שהן יראין להוציא שם שמים לבטלה (נדרים ח ב), ואמרו רבותינו כל המוציא שם שמים לבטלה נעקר מן העולם (פסיקתא זוטרתיא בראשית פרק א) או במקום שאינו טהור או בידים לא נקיות, – ואפי' להרהר במצב זה, אסור משום והי' מחניך קדוש, אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות כה ב), כי בכלל האזהרה הזאת, כי בהגותנו בתורת השם יתברך ובדברנו בתפלה לפניו, יהיה מחננו קדוש ולא יראה בנו ערות דבר. לכן נצטוינו בזה להזכיר שם שמים בקדושה ולעסוק בדברי תורה ותפלה בקדושה, ושלא להזכיר שם שמים ודברי תורה אם הוא ערום, או אם יש אדם ערום כנגדו. וכן הוזהרנו שיהיה המקום נקי, כמו שנאמר "וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך", וכל שכן כי הוא מוזהר שלא להזכיר שם שמים אם אין ידיו נקיות, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה "כי דבר ה' בזה" זה המדבר דברי תורה במבואות המטונפות. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, "יהב חכמתא לחכימין" מפני כי חכמים מכבדים את התורה ועוסקים בה בקדושה, ואלו נתנה לטפשים היו מדברים בדברי תורה במבואות המטונפות. (ה"ר יונה שער ג אות מד), ועליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו כדאיתא בגמ' (ברכות כד, ב) והעלמת עין מן העני, – ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (כתובות סח א) כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ילקוט ש"א קלד) כי נקרא צר העין בליעל, וכן כתוב "אל איש הבליעל הזה" על נבל, שהיה צר עין, (ה"ר יונה שער ג' סז), וכתב הרמב"ם (הלכות מתנות עניים פרק ז) וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיד האביון. ועני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת, ואסור להחזיר את העני ששאל

וְלִשׁוֹן הָרַע וְשִׁנְאֵת חֲנָם

ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם. ולשון הרע, – ומנין אזהרה למספר לשון הרע ולמקבל לשון הרע ת"ל לא תשא לא תשיא (מכילתא דרשב"י פרק כג) וכעין זה בגמ': אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע, ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר לכלב תשלכון אתו וכתוב אחריו "לא תשא שמע שוא" וקרי ביה לא תשיא. (פסחים, קיח, א), ועובר נמי משום "לא תליך רכיל בעמך" דתני רבי ישמעאל לא תלך רכיל בעמך, זו רכילות לשון הרע (ירושלמי פאה פרק א ה"א) ואמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא: כל המספר לשון הרע – כאילו כפר בעיקר, שנאמר: "אֲשֶׁר אָמְרוּ לְלִשְׁנֵנוּ נִגְבֵּיר שְׁפָתֵינוּ אֶתְנוּ מִי אֲדוֹן לָנוּ" ואמר ר' יוסי בן זימרא: כל המספר לשון הרע – נגעים באים עליו, ואמר ריש לקיש: כל המספר לשון הרע – מגדיל עונות עד לשמים, ואמר מר עוקבא: כל המספר לשון הרע. ראוי לסוקלו באבן, ועליו אומר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנא': "מְלִשְׁנֵי בִּסְתֵר יַעֲהוּ כו' אֲתוֹ לֹא אֹכֵל" אל תקרי "אתו" אלא "אתו" לא אוכל. ואומר הקב"ה לשר של גיהנם: אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו, ותנא דבי רבי ישמעאל: כל המספר לשון הרע – מגדיל עונות כנגד שלש עבירות, עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים (ערכין טו, ב), ואמר רבי שמעון בן פזי: אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע, שנאמר "גִּשְׁמֵם וּפְנִימֵם נִזְעַמִּים לְשׁוֹן סִתֵּר" (תענית ז, ב), וא"ר ירמיה בר אבא, כת מספרי לשון הרע אין מקבלת פני שכינה, דכתיב: "לא יגַרְךָ רָע", לא יגור במגורך רע (סוטה מב, א) רבי אלעזר ברבי יוסי אומר: "אסכרה (מחלת הדיפטריה: חיידק הגורם לדלקת בלוע תוך כדי יצירת קרום, אשר חוסם את נתיבי האוויר, וגורם לחנק. החיידק תחילה תוקף את שריר הלב ומערכת העצבים וגורם אף לשיתוק). באה לעולם על לשון הרע, ולמה מכה זו מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה?, אף על פי שכליות יועצות, ולב מבין, ולשון מחתך, פה גומר". (שבת לג, ב)

ושנאת חנם, – שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו, ושונאו. ושמח במפלתו של חבירו, ומפני שהעון חמור מאד החמיר בו הכתוב בלאו ואמר (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך, וידוע כי בעון מדה זו חרב בית שני שכן דרשו חז"ל, מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים לא חרב אלא מפני שהיתה בו שנאת חנם. ושקול הוא כנגד שלש עבירות: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים (יומא ט, ב) רבי נחמיה אומר: בעון שנאת חנם, מריבה רבה בתוך ביתו של אדם, ואשתו מפלת נפלים, ובניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים.

וְגִבְהוֹת הַלֵּב, וְנִתְיַנֵּת חֵתִית, וְהִסְתַּכַּל בְּעֵרִיּוֹת

(שבת לב, ב) וצועקין ישראל ואין עונה להן ובוכין ואין קולם נשמע וגוזרים צום יושבין ומתפלשין בעפר ומתכסין שקין ומורדין דמעוות כנחלי מים ובוכין מגדולים ועד קטנים ואינן נשמעים, וכל כך למה, מפני שנאת חנם שהוא קשה מלפני הקב"ה מכל עונות וחטאים שבעולם. (פתרון תורה פרשת האזינו עמוד 322), שנאת חנם גורם לִירְקוֹן (שבת לג, א) והוא חולי ששמו גלניצ"ה Jaundice (רש"י ברכות כה) כלומר מחלות הצהבת למיניהם, ומראה על זהום כללי של הגוף, הרס מוגבר של תאי דם אדומים, חסימה של דרכי המרה, זהום של הכבד וכיוצ"ב, הוא הגורם העיקרי היום להשתלת כבד, וגורם ליותר ממליון מקרי מוות בשנה) **וגבהות הלב**, – גבהות הלב מציין שעובר הגבול בחפצו ותשוקותיו, בין בכמות בין באיכות והוא מה שאדם חושב ומחזיק את עצמו בדרגה ומעלה יָתֵר שְׁאֵת ממה שהוא באמת, וזה הוא שורש כל המדות רעות, והוא תועבה אצל ה' כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב, למשל מי שחושב שהוא ראוי להיות כאחד מגדולי הדור, עובר גבול התשוקה, ואינו יודע שמי שאינו ראוי לכבוד ולוקחה בע"כ היא לו לבוץ, (ע"פ מלבי"ם) והחטא בא בסיבת גבהות הלב, כמו שכתוב (דברים ח, יד) 'ורם לבבך ושכחת' וכו' **ונתינת חתתו** – נתינת פחד כגון מי שמונה להיות פרנס על הציבור (כגון ר"מ ומשגיח בישיבה, רב ישוב ראש עיר שוטר וכיוצא, על כל דבר שממנין את האדם מקרי פרנס לאותו דבר), ומנצל את תפקידו להשתרר על אלו שתחתיו שלא לש"ש אלא כוונתו לכבד עצמו, שישרתוהו ויהיה לו מזה טובה או הנאה כל שהיא שלא לצורך העניין ולטובת הזולת אלא לניצוח וגאווה. ומטיל אימה יתירה ואמר רב יהודה אמר רב: כל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים, אינו רואה בן תלמיד חכם (ראש השנה יז, א) והנותנים חתיתם בארץ החיים יורדים לגיהנם ונדונים שם לדורי דורות (ה"ר יונה באגרת התשובה)

והסתכל בעריות – וכתב ה"ר יונה ואסור לאדם להסתכל באשת איש מן התורה, שנאמר "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". והוזהרנו בזה שלא יסתכל אדם באשת איש ובשאר עריות פן יוקש בהן, ואמרו רז"ל (במדבר רבה פ"י) לבא ועינא תרי סרסורי לחטאת. ואסור להסתכל אפילו בפני אשה פנויה מדברי קבלה, שנאמר "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה". וכל המסתכל באשת איש מכשיל כח יצרו הטוב, והודו נהפך למשחית, שכך אמרו רז"ל (סנהדרין צ"ב) המסתכל בעריות קשתו ננערת. ואשר לא ישא עיניו אל אשת איש זוכה ותחזינה עיניו בנועם ה', מדה כנגד מדה חלף עבודתו אשר לא זן עיניו ממראה האיסור.

ובטול תלמוד תורה כנגד כלם

שכך אמרו רז"ל (ילקוט ישעי' תל"ט) כל הכובש עיניו מן העריות זוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר (ישעי' ל"ג ט"ו) ועוצם עיניו מראות ברע, ונאמר אחריו מלך ביפיו תחזינה עיניך. (אגרת התשובה, וע"ע שער ג אות סד), ומיהו איסור גדול יש בעריות כגון האסורות איסור ערוה יותר ממה שבפנויות רחוקות וכדתניא לא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפילו מכווערת (תשובות הגאונים, שערי תשובה סימן כט), והרמב"ם (בפרק ד' מהלכות תשובה הלכה ד') מנה עשרים וארבעה דברים המעכבים את התשובה, וכתב, שאחד מהם, המסתכל בעריות, שמעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ע"כ.

וביטול תלמוד תורה כנגד כלם – רבי יהודה הנשיא אומר: בעון ביטול תורה בניים מתים כשהן קטנים (שבת לב, ב), בעון ביטול תורה חרב וביזה רבה, ודבר ובצורת בא, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין, ואוכלין לחמם במשקל, דכתיב "והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית" וגו'. ואין ברית אלא תורה, שנאמר "אם לא בריתי יומם ולילה" וגו' (שבת לג, א), וענוש נמי מיתה, כדכתיב "למען ירבו ימיכם", הא אם לא תלמדו – יתמעטו (רש"י שבת לג, ב) ואמר רב קטינא: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תורה, שנאמר "בעצלתים ימך המקרה" בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מד, ואין מד אלא עני כו' (תענית ז, ב), א"ר יודן לא חרבה ירושלים אלא על ביטול תורה, שנאמר "זנח ישראל טוב" ואין טוב אלא תורה, שנאמר "כי לקח טוב" וגו' (איכה רבה פרשה א), לא גלו ישראל אלא על ביטול תורה שנא' "ויאמר ה' על עזבם את תורת" אמר הקב"ה בגליות הראשונות חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה ונקרא' על שמו שנאמר "זכרו תורת משה עבדי". כאשר ישובו ויתעסקו בתורתו, בזכות משה אני גואלם על כן נאמר בתורה "תורה צוה לנו משה" כדי לשמרה ולעסוק בה. (זוהר חדש בראשית דף טו עמוד א), אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'; פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה, שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". (ברכות ה, א), ואמרו זכרונם לברכה ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר

וְרַבּוֹת פְּאִלָּה. פְּתַבְנוּ מִקְצָתָם אֵצֶל בְּנֵי הַדּוֹר לְהַזְכִּירָם
וּלְהַזְהִירָם. וְכֵן רָאוּ לְכָל בְּעַלְי תְּשׁוּבָה לְכַתּוֹב בְּמַגִּלַּת סֵפֶר
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר נִכְשְׁלוּ בָהֶם וְהַמְצֹות אֲשֶׁר קָצְרוּ בְּקִיּוּמָם, וְלִקְרֹא
בְּסֵפֶר זְכוֹרוֹתָם בְּכָל יוֹם:

ט. וְהִנֵּה מִדְּרָגוֹת רַבּוֹת לְתְּשׁוּבָה, וּלְפִי הַמְּדָרָגוֹת יִתְקַרֵּב
הָאָדָם אֶל הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא. וְאִמָּנָם לְכָל תְּשׁוּבָה

על עון בטול תורה. ואמרו כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש
המבטל גדול מכל העבירות, ואמרו "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר" נאמר על מי
שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. (ה"ר יונה שער ג אות יד) תנו רבנן: שלשה
הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום: על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל
שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתגאה על הצבור. (חגיגה ה, ב)
ורבות כאלה. כתבנו מקצתן אצל – אֶל בני הדור להזכירם – לשוב על העבר.
ולהזהירם. – מלחטוא שוב בעתיד עליהם. וכן ראוי לכל בעלי תשובה לכתוב
במגלת ספר – בפנקסו. הדברים – מצות לא תעשה אשר נכשלו בהם והמצות
– עשה. אשר קצרו בקיומן, ולקרוא בספר זכרונותם בכל יום. – ואז אע"פ
שהורגל בהם מאוד, לא ישכח מהאיסור, דכיון שכל יום קורא בהם, יועיל זה
להיזכר בעוון ולהינצל ממנו. וכן ע"י שיזכור יתחרט ויעשה תשובה אם מחמת
הרגלו בהם, נכשל בהם שוב.

ט והנה מדרגות – דרגות. רבות לתשובה, – כלומר אע"פ שיסודות התשובה הם
שלשה, החרטה, והיודוי, ועזיבת החטא, ואין תשובה פחותה משלשה אלה, אמנם
בכל אחד מהם יש דרגות רבות כגון החרטה שכוללת את היגון והצער במעשה
והדאגה וכו' ורבינו סידר עשרים עיקרים בשער זה. ולפי המדרגות – שזכה לעלות
בתשובתו. יתקרב האדם – יותר ויותר. אל השם ברוך הוא. ואמנם לכל
תשובה – ואפילו יחשוב בליבו באופן כללי חבל שכך התנהגתי ואני מקבל על

תִּמְצָא סְלִיחָה, אַךְ לֹא תִטְהַר הַנֶּפֶשׁ טַהַר שְׁלֵם לְהִיּוֹת הָעוֹנוֹת
כִּלְאֵי הַיּוֹ, זֹלְתִי בְּאִשֶּׁר יִטְהַר הָאָדָם אֶת לְבוֹ וְיִכְיֶיךָ אֶת רוּחוֹ
בְּאִשֶּׁר יִתְבַּאֵר. וְכֵן כָּתוּב "אִשְׁרֵי אָדָם לֹא יִחְשַׁב יְהוָה לוֹ עוֹן
וְאֵיזֶן בְּרוּחוֹ רְמִיָּה". וְכַעֲנִיז הַבְּגָד הַצָּרִיךְ כְּבוֹס, כִּי הַמַּעֲט מִן

עצמי שמעכשיו אנהג כהלכה בכל דרכי, ואע"ג דקיי"ל שצריך לפרוט את החטא, וצריך להתודות על כל פעם שחטא, ובפרט לפי מה שכתב ה"ר יונה לעיל (אות ז) שאפילו השונה עבירה אחת עשר פעמים, נחשב ממש כעובר על עבירות חלוקות להצטרך לשוב עליהם בפרטות, (כנפי יונה) עכ"פ כבר **תמצא סליחה**, – כלומר גם אם יקיים רק את המינימום שבעיקרי התשובה שיובאו בהמשך, כבר נחשב לו שעלה במעלות התשובה, כי בעת אשר ישתדל לבקש איזה דרך לתשובה, כבר יצא מדרכי החטאים ונמצא הוא בדרך אחר של מקבלי ובעלי התשובה (אור יחזקאל) **אך לא תטהר הנפש טוהר שלם להיות העונות כלא היו**, – וממילא עדיין יהיה סיבה למידת הדין לקטרג, ולומר שהנה החוטא לא התחרט לגמרי על עוונותיו ולדרוש לעשות דין עימו. **זולתי** – ולא תרפה ממנו מידת הדין רק, **כאשר יטהר** – ינקה **האדם את לבו** – לגמרי **ויכין** – יִכּוֹן (לשון כוונה) ויתכונן (לשון הכנה), לקבל על עצמו לטהר. **את רוחו** – כלומר שהוא באמת רוצה לשוב מדרכיו, כי כשמכין האדם את לבו לשוב כראוי, ויכין לבו להיטיב דרכיו ומעלליו, ויתרצה אל הַשֵּׁם, כבר גלוי רצונו לפני הקב"ה ומחשב המחשבה למעשה, כמש"ה "תכין לבם תקשיב אזניך" **כאשר יתבאר**. – בספר הזה כל סדר התשובה, ואיך יטיב דרכיו ומעשיו. ואז תטהר הנפש טוהר שלם, להיות העונות כלא היו מיד, טרם קיים למעשה את כל מדרגות התשובה. **וכן כתוב** (תהלים לב, ב): **"אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון** – לא יחשוב לו ה' בחשבון מעשיו, כי נמחל לו על ידי התשובה: **ואין ברוחו רמיה"** – וזהו כשאין במחשבתו רמיה שאין עושה תשובה לרמות הבריות כי אם בלב שלם (מצודת דוד). ומה שאמרנו שלכל תשובה תמצא סליחה הוא. **כענין הבגד הצריך כבוס, כי המעט מן**

הַכְּבוֹס יוֹעִיל בּוֹ לְהַעֲבִיר הַגֶּעַל מִמֶּנּוּ, אֲךָ לְפִי רַב הַכְּבוֹס יִתְלַבֵּן. וְכֵן כָּתוּב "הָרַב כִּבְסֵנִי מֵעוֹנִי". וְהַכְּפִס הַנֶּפֶשׁ מִן הָעוֹן, כְּפִי אֲשֶׁר תְּכַבֵּס אֶת לְבָבְךָ, שֵׁנֵאמַר "כִּבְסֵי מִרְעָה לְבָךְ יְרוּשָׁלַיִם". וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה "אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת יְהוָה" בְּעוֹדוֹ אִישׁ. רוֹצֵה לֹאמַר, כִּי תִשׁוּבַת הָאָדָם הַמְעֵלָה, בְּיָמֵי בְחֻרוֹתָיו, בְּעוֹד כּוֹחוֹ עָלָיו וְלִתְגִבַּר עַל יִצְרוֹ.

הכבוס יועיל בו להעביר הגעל – הקיא שעל הבגד. ממנו, אך לפי רוב הכבוס יתלבן. – ולא ישאר אף רושם מהכתם. וכן כתוב (תהלים נא, ד): "הרב – הרבה כבסני – טהרני. מעוני", – שהמשיל ריבוי דרכי התשובה אל הכבוס הגדול. וְהַכְּפִס – תנוקה הנפש מן העון, כפי אשר תכבס את לבה, כלומר כפי המדרגה שעלה בה במעלות התשובה. שנאמר (ירמיה ד, יד): "כבסי מרעה לבך ירושלים". – כוונתו שכמו שאמר הכתוב "מראשית עריסותיכם", והפירוש בו הוא, שיתן מקצת מן הראשית ולא כולה, כך אמר כאן "מרעה" כלומר מקצת רעתם, ולא כפי שכתב בהושע (ט, טו) "כָּל רָעַתְם" ולימד שיתכן שיתכפר מקצת הרעה וזה תלוי באיכות התשובה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (עבודה זרה יט א): "אשרי איש ירא את השם" (תהלים קיב, א) בעודו איש, – בעת הבחרות ובעת שכחותיו מוכנים לעבירה כמו שהיו בשעה שהיה עושה את העברות, אלא שהוא שוברם ומניחם ומחלישם בהכנעתו. רצונם לומר, כי תשובת האדם המעולה – שתטהר הנפש טוהר שלם להיות העונות כלא היו, היא רק בימי

בחורותיו בעוד כחו עליו ויתגבר על יצרו. – כי בבואו בימים ויחלש כח היצר לא יקבל שכר על התשובה כאשר בתקון לבבו בימי בחורותיו ובפרט שבהתאחרו מן התשובה, יהיו עונותיו ישנים, וישכח יגונם, ולא ידאג להם כאשר בתחלה, ובימי הזקנה, בהעדר כח ההרגשות, איננו עוצר כח לחדש מסלות בלבבו ולערוך מחשבות להלחם בהן ביצרו, ולהשיג המעלות, ולטרוח ולעמול בתורה ובפעולות, וגם כאשר

אִכֵּן כָּל תְּשׁוּבָה מוֹעִילָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "תֵּשֵׁב אָנוּשׁ עַד דְּכָא
וְתֵאמַר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם". וְאָמְרוּ זְכוּרֵנוֹם לְבִרְכָה "עַד הִכְדוּכָה
שֶׁל נַפְשׁ":

יאוחר תקון נפשו יקרהו עון ויכשל בעבירות תמיד והיצר הולך ומתגבר ויקשה עליו לתקן נפשו אחר כן כי ההרגל על כל דבר שלטון ועוד שהרי טרדות העולם אינן פוסקות, ושמא לא יפנה, ובפרט שהמלאכה מרובה, מלאכת התורה ותקון הנפש והשגת המעלות, כמו האהבה, והיראה, והדביקות, ואולי לא ימשכו ימיו וימות טרם ישלים חוק התשובה, (כמבואר כל זה בסוף שער ב'). אכן כל תשובה מועילה, כמו שנאמר (תהלים צ, ג): "תשב אנוש עד דכא – רצה לומר, עד סמוך למותו בראותו כי קרב עתו, שאז האדם תשוש כח. ותאמר שובו בני אדם", – שאעפ"כ הקב"ה מקבלו ואמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א): עד דכדוכה של מות כי יש לו זמן תשובה עד ביאת שמשו, וכן אמר בסוף פרק קמא דקידושין ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום רשע, אמנם מה שאמרו בסוף יומא היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה כגון שבא דבר עבירה בידו פעם ראשונה ושנית ושלישית וניצל ממנה, ואמר רב יהודה באותה אשה ובאותו גיל ובאותו מקום. כי התשובה, יש לה שני תועלות עצומים, אחד כפרת החטאים הקודמים, ולזה מועיל התשובה תמיד, וזה שאמרנו כי לכל תשובה תימצא סליחה, והשני תוספת הזכות יותר משאם לא עשה העבירות ושב מהן, (כי מלבד שהתשובה מכפרת העונות הקודמים, היא גם מצות עשה מן התורה, והיא מן המצוות שהודיעונו רבותינו ז"ל שהם בתכלית השכר), ובזה החלק השני דיברו שם ביומא "גדולה תשובה שזדונותיו נעשו כזכויות", ועוד אמר שם "גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם". כי התשובה שדיברו עליה ביומא, אינה מועלת לכפרת עוונותיו בלבד, אלא היא מוסיפה זכות גדולה לנשמתו. ועל זה אמר שם היכי דמי בעל תשובה וכו', שכוחה גדול כל כך, שלא די שהיא מכפרת העונות הקודמים, אבל נותנת זכות כל כך, כגון כאשר בא דבר עבירה לידו וכו'. (ע"פ דרשות הר"ן הדרוש הששי) ומה היא תשובת חוליו שיגמור בפיו ובלבו לשוב מחטאו ולא ישוב לזה החטא לעולם (סמ"ג עשין טז)

י. עֲתָה נְבִיאַר עֵקְרֵי הַתְּשׁוּבָה: הָעֵקֶר הָרֵאשׁוֹן: הַחֲרָטָה

יְבִיז לְבָבוּ כִּי רַע וְאָמַר עֲזָבוּ אֶת הַשֵּׁם, וַיֵּשֵׁב אֶל לְבוֹ

י לאחר שהקדמנו בחיוב האדם לשוב בתשובה, וכן לפי מה שהקדמנו באות הקודמת שיש מדרגות לתשובה עתה נבאר עיקרי התשובה: – ונבאר עשרים עיקרים ומדרגות לתשובה. העיקר הראשון: – ומהחשובים שבהם הוא החרטה. – שיבין שלא התנהג כראוי ויצטער על מעשיו, והחרטה היא אחד משלשת היסודות ההכרחיים לתשובה. יבין לבבו – יהרהר וירגיש בליבו. ההבנה היא בלב כמו שאמרו חז"ל (ברייתא ברכות סא סע"א) "הלב מבין" כי רע – כי ראוי הוא ליענש ביסורים שנקראים רע. ומר – ואף עצבות גדולה, והרגשה רעה היא עצם עזבו את – מצות ה', וישיב אל לבו – כל יהודי יודע בשכלו שלא ימלט ממדת הדין, אמנם הוא לא חושב על זה ובפרט שהוא רואה הרבה מחבריו שעושים עוול ומצליחים, וכמה שעובדים את ה' והם מבוזים וקשי יום, והרגשת ליבו מתגברת עליו ומשכיחה את עניין ההשגחה האלהית, ומפני שאין ענין האלהות ששיגנו האדם בשכלו בתחלת מחשבתו, לכך צריך להשיב ידיעה זו אל לבו, וזה עיקר המלחמה נגד היצה"ר ותאותו, לחשוב בליבו שה' רואני תמיד בכל מעשי ולחשוב כי עונשי השם קשים וזה הוא הנקרא יראת העונש ואז יפול אחור כל תאוותו כמו שאמר רבי יוחנן (ברכות כח, ב) "כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם" והענין הזה הוא: שיחשוב ויתבונן בלבבו כי ה' הוא האלהים, מנהיג העולם, מנהיג את כוכבי השמים, והמלאכים, וכל הבריות שבעולם השפל, ואי אפשר שיתנהג ברחמים עם המרשיעים כנגדו ויתאכזר לעושי רצונו, וכתב רבינו יונה (אבות ד) מעשה ביוסי בן יועזר שהיה יוצא להתלות בגזרת היונים ובדרך פגש בו בן אחותו יוקים איש צרורות הרשע רוכב על סוס ובשבת זה היה, אמר לו יוקים ליוסי בן יועזר, רֵאָה את הסוס שהרכיבך אדונך (הקורה להתלות עליה) וְרֵאָה את הסוס שהרכיבני אֲדֹנִי, אמר לו יוסי בן יועזר אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו לא כל שכן. אמר לו יוקים לרבי יוסי וכי יש עושי רצונו יותר ממך?, אמר לו יוסי בן יועזר אם לעושי רצונו כך קל וחומר לעוברי רצונו. עלה בלבבו כאש בנעורת. פי' הבין בדבריו כי אמר אם טוב כל כך לרשעים עוברי רצונו בעולם הזה, על אחת כמה וכמה לצדיקים בעולם הבא

כִּי יֵשׁ עֹנֵשׁ וְנָקֵם וְשִׁלֵּם עַל הָעוֹן, כְּעֵנִיזְךָ שֶׁנֶּאֱמַר "לִי נָקֵם וְשִׁלֵּם"

כי תהיה טובה כפולה ומכופלת מטובת הרשעים בעולם הזה, ובעולם הבא אין שלום לרשעים כי ירע להם כפלים מאשר לצדיקים בעולם הזה וכשמעו כך הלך וקבל עליו ארבע מיתות ב"ד וכו' כמו שמובא שם, נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה, ראה מטתו שפרחה באויר ואמר בשעה קלה הקדימני לגן עדן. עכ"ל והנה מוכרח שיוקים איש צרורות ידע שיש דין ויש דיין אלא שלא השיב זאת אל ליבו, אמנם ברגע שעיין והתבונן בדבר מיד שב בכל ליבו אל ה'.

כי יש עונש – בעולם הזה על פרי מעלליו, והם באים על מי שעבר על כרתות ועל מיתות בית דין כגון הבא על אשת איש או על הפנויה נדה והמכה אביו ואמו וכ"ש המחלל שבת או שהיה בידו חילול השם, שאם אח"כ עשה תשובה חייב שיקבל עונש בעולם הזה על מעשיו כדי שיתנקה לגמרי מהעוון שעשה, כי עונש זה הוא יסורים של כפרה על העוונות החמורים שעשה עליהם תשובה. **ונקם** – תגמול כללי על העוונות שלא עשה עליהם תשובה אחד שוגג ואחד מזיד או שעשה עליהם תשובה אמנם לא קיבל יסורים מספיק בעולם הזה בכדי שיתכפרו לו. **ושלם** – סיום הדין בדקדוק הדין לרבות מה שנסתובב מכח עונו. **על העוון**, לעולם הבא. **כענין שנאמר** (דברים לב, לה): **"לי נקם ושלם"**, כי אין ה' משלם על העבירות (אפילו לצדיקים) אלא לעולם הבא, וכן אין הוא משלם על המצוות (אפילו לרשעים) אלא לעולם הבא, ומה שזוכים בני האדם בעולם הזה ליסורים או להנאות הכל הוא רק פירות למעשיהם הטובים והרעים וכתב רב נסים גאון ז"ל (הובא בספר חסידים סימן תר"ד) ידענו כי זה העולם הוא מקום המעשה, והעולם הבא הוא מקום התגמול, כי השכר שהבטיח הקדוש ברוך הוא את עושי רצונו, שם הוא משלם לעוה"ב, ובו הוא יפרע לרשעים על עבירות שעשו בפורעניות שהכין להם כענין שנאמר "אשר אנכי מצוך היום לעשותם" ולא למחר לעשותם "היום לעשותם" ולמחר ליטול שכרם, ואמרו חכמים בספרי לא נטלו צדיקים כלום בעוה"ז משלהם שנאמר "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" ולא נטלו רשעים כלום בעוה"ז משלהם שנאמר "הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי" ונאמר לי נקם ושילם. וכל מה שיגיע לצדיקים מן הטובות והכבוד והעוז בעוה"ז אינו מחסר להם לעוה"ב משיעור שכרם שמזומן להם לעוה"ב אלא הכל פרי מפעלותם שנאמר "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" ושנינו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב פי' הפירות מגיע להם תחלה והעיקר שמור להם לעולם שכולה

אורה וכן הרשעים אפשר שיכשל בהם (בפירות) בעוה"ז. עכ"ל. וכן מצאתי בפסיקתא זוטרתא (האזינו לב, ד) וז"ל: "הצור תמים פֶּעֶלוֹ" – פעולת כל באי העולם שלימה לפניו. שכון של צדיקים. ופורענותן של רשעים. הצדיקים שכון שמור שנאמר "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". והרשעים שמור עונשן שנאמר "הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי". "אל אֶמוֹנָה" – מגיד הכתוב שכשם שהוא נותן לצדיק גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך הוא נותן לרשע. "וְאִין עֹל" – כשם שהוא פורע מן הרשע על עבירה קלה שהוא עושה בעוה"ז לעוה"ב כך הוא פורע מן הצדיק מן העבירה שעשה בעוה"ז [לעוה"ב] ובשעת פטירתו של אדם מצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני שנאמר "למען תצדק בדברך תזכה בשפטך" עכ"ל. אמנם כל זה דוקא בעם ישראל שעליהם נאמר (מלאכי א, ב) "אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה" ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסים אותי (רד"ק שם) משא"כ באומות העולם שעליהם נאמר (שם) "וְאֵת עֲשׂוֹ שִׁנְאֵתִי" שלהם הקב"ה משלם בעולם הזה כמש"כ במדרש תהלים (מזמור ז) אמרו נביאים להקב"ה למה אתה משפיע טובה לאומות העולם בעולם הזה, אמר להם והלא כתבתי לכם "וּמְשַׁלֵּם לְשֹׁנְאָיו אֵל פְּנֵיו לְהֶאֱבִידוֹ לֹא יֵאָחַר לְשֹׁנְאוֹ אֵל פְּנֵיו יִשְׁלֶם לוֹ" וכ"כ בילקוט שמעוני (עקב רמז תתמז) אמרו ישראל אימתי אתה נותן לנו שכר המצות, א"ל הקב"ה המצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו, אבל שכר הקרן בעקב אני נותן לכם שנאמר והיה עקב תשמעון, זש"ה יד ליד לא ינקה רע אמר הקב"ה לישראל לא תעשו את התורה על מנת לקבל שכר מיד, כל מי שעושה כך נקרא רע ואינו מתנקה שלא הניח לבניו כלום שאילו בקש אברהם שכון של מצות מיד היאך היה משה אומר זכור לאברהם וגו', וכן אליהו אמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע ואני נזכר להם, אבל אם עשה נכרי מצוה, מיד ליד אני נותן לו שכרו, שנאמר ומשלם לשונאיו בעוה"ז ואין בידו לעוה"ב, מהו לא יאחר לשונאו אינו נותן שכר לשונאו ממה שלאחריו אלא ממה שלפניו, משל למה הדבר דומה אדם יש לפניו משאוי של חמשה ליטרא או של י' פושט ידו ונוטל, אבל אם היה משאוי של ק' ליטרא מהו עושה טוענו על כתפיו לאחריו, כך מתן שכון של אומות העולם בעוה"ז כאדם שנושא משאוי קל מלפניו, אבל מתן שכון של צדיקים משאוי גדול שעל הכתף, אמר דוד ברוך ה' יום יעמס לנו, הצדיקים מתן שכון לאחריהם שנאמר ואחריו כל ישרי לב, משל לבעל הבית שהכל באין ומפקידין אצלו פקדונות והיה נוטל הפקדונות ומניחן בתיבה ובמגדל ומשמרן יפה יפה, פעם אחת בא אצלו קוביוסטוס אחד ובידו פקדון א"ל הפקד לי הפקדון הזה, אמר בעל הבית לעבדו

**וַיֹּאמֶר "גִּירוּ לָכֶם מִפְּנֵי חָרֵב כִּי חִמָּה עֲוֹנוֹת חָרֵב". וַיִּתְחַרֵּט עַל
מַעֲשָׂיו חָרְעִים וַיֹּאמֶר בְּלִבָּבוֹ, מָה עָשִׂיתִי, אֵיךְ לֹא הָיָה פֶּחַד
אֱלֹהִים לְנֶגְדַי עֵינַי, וְלֹא יִגְרֵתִי מִתּוֹכָחוֹת עַל עֶוֹן**

טול הימנו וסמוך אותו אחר הדלת, אמר לו, אדוני מה ראית להיות נותן פקדונות אחרים בתיבה ובמגדל ומשמרון יפה יפה ונועל בפניהם וזה אמרת לסמוך אותו אחר הדלת, א"ל בוא ואומר לך אותן שהנחתי בתיבה ובמגדל ונעלתי בפניהם אין בעליהן מבקשין אותן מיד אבל זה הוא קוביוסטוס עכשיו הולך ומשחק ומאבד את כליו הוא בא ומבקש פקדונו מידך, כך ישראל ואומות העולם עושין מצות מה שישראל עושין בעוה"ז אין מבקשין אלא לעתיד לבא, אבל אומות העולם מיד הוא נותן להם שכר מצותן שנאמר ומשלם לשונאיו, אמר משה לישראל תהיו יודעין שהמצות שאתם עושין שמורות הן לכם לעתיד לבא שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ולעוה"ב הקב"ה נותן לישראל שכרן שנאמר הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, והן רואין ומתמיהין ואומרים כל הטוב הזה היה מתוקן לנו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. עכ"ל. ועוד שם (רמז תתמו) ומשלם לשונאיו, א"ר יהושע אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כאדם שיש לו משאוי ומבקש להשליכו, א"ר אלעזר לשונאו הוא דלא יאחר הא לאוהבו יאחר והיינו דריב"ל מאי דכתיב "היום לעשותם", ולא למחר לעשותם, "היום לעשותם" ולא היום ליטול שכרם, "היום לעשותם" ולמחר ליטול שכרם: **ונאמר (איוב יט, כט): "גורו לכם – אתם בני אדם יש לכם לפחד מפני חרב – של מעלה; חרבו של הקב"ה הנזכרת בכל מקום היא מדת דינו, וראוי לאדם להיות מתפחד ונרתע מפניה. כי חמה עונות חרב". – כי העונות גורמין החמה והחרב למטה, ולמען זה יש לכם לדעת שיש דין ואין העולם מקרה. (רבינו בחיי דברים לב). ולאחר שיבין את אשר גרם לעצמו. **יתחרט – יצטער. על מעשיו הרעים, ויאמר – יהרהר. בלבבו: מה – חשבתי לעצמי כי עשיתי? איך לא היה פחד אלהים לנגד – מול עיני, – איך לא זכרתי "כי יהוה עיניו משטטטות בכל הארץ" ובכל מקום עיני יהוה צפות רעים וטובים" ולא יראתי מפני האף והחמה. ולא יגורתי מתוכחות על עון – תוכחת ה' היא הבאת היסורין על האדם כי על ידי היסורין יוכיח עליו עונותיו, כמו "בתוכחות על עון יסרת איש" (תהלים לט) וכמו "יהוה אל באפך תוכיחני" (תהלים ו, ב)****

וּמִן הַשְּׁפָטִים הָרָעִים, כִּי רַבִּים מִכְּאוּבִים לְרָשָׁע, לֹא חָמַלְתִּי עָלָי
גּוֹפִי, וְלֹא חָסָה עֵינַי עָלָיו מִשַּׁחֲתוֹ מִפְּנֵי הַנָּאֵת רָגַע אֶחָד,
וְנִמְשַׁלְתִּי לְאִישׁ שִׁיגְזוֹל וְיַחְמוֹס וְיֹאכַל וְיִשְׁבַּע. וַיּוֹדַע כִּי אַחֲרַי
אָכְלוּ וְאַחֲרַי שָׁתוּ יַגְרֵס הַשּׁוֹפֵט בְּחֻצֵי שְׁנָיו כְּעַנְיָן שְׁנֵי אָמָר "עֲרַב
לְאִישׁ לֶחֶם שֶׁקֶר וְאַחַר יִמְלֵא פִיהוּ חֻצֵי".

ומן השפטים הרעים, – הם העונשים הקשים הבאים על מי שלא קיבל את התוכחות כמבואר ביחזקאל (פרק יד) שלאחר שלא קיבלו תוכחות הנביא נאמר "אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחסה רעה ודבר שלחתי אל ירושלים" כי רבים מכאובים לרשע – שבוטח ברב חילו ולא הביט אל האל ולא הבין, כי בעונותיו ובחטאתיו, רבים מכאובים באים לו ואין מי שיצילהו מהם. (רד"ק) ובירושלמי שבת (פט"ז ה"א) כשנכשל רבי באצבעו קרא על עצמו "רבים מכאובים לרשע" ואמרו בגמ' (שבת נה, א) אין יסורין בלא עון דכתיב "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם." לא חמלתי על גופי, ולא חסה עיני עליו משחתו – אע"פ שגופו של אדם חביב לו מכל העולם כולו. דהא אנו רואין דטבע גוף האדם הוא לאהוב החיים, וכל אשר לו יתן האדם בעד נפשו. וזה דרך הנטוע לו בחוקו, לברוח ולעשות כל התחבולות להנצל מן הצער והיסורין, ואיך יהיה בכח הגוף להחליש ולכלות את הגוף ולהביאו אל הטמיון המוחלט, הלא דבר זה מתנגד וסותר עצם אל עצמו. ובפרט שאין זה אלא מפני הנאת רגע אחד, ונמשלתי לאיש שיגזול ויחמוס ויאכל וישבע, ויודע כי אחרי אכלו ואחרי שתו יגרס – ישבור. השופט בחצץ – באבנים דקות. שניו כענין שנאמר (משלי כ, יז) "ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ". – ופירש רבינו יונה במשלי וז"ל: בא לגנות התאוה ואמר כי הנמשך לתאותו ולא יביט בשעת התאוה לאחרייתה, ויערב לו לחם גזל וחמס, אע"פ שיודע כי אחרי אכלו ימלא פיהו חול וחצץ אשר יגרס שיניו והוא משל על העונש. והנה הגיד גודל סכלות בני אדם, איך חוטאים בני אדם לבקש הנאה והם יודעים כי בשלה הצער הגדול להם באחריית. וזה מדרכי חשבון

וְרָעָה מִזֹּאת, כִּי הָיִיתִי עַל הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה אֲכֹרֵי, וְנִטְמָאָה בְּגִלּוּלֵי
יִצְרָי, לְמַה הוֹעִילָה בְּכֹל קִנְיָנֶיהָ אִם רָעָה בְּעֵינַי אֲדוֹנֶיהָ, וְאִיךְ
הַחֲלַפְתִּי בְּעוֹלָם חוּלָף

האדם עם נפשו כמו שאמרו זכרונם לברכה (אבות ב, א) הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה.
ורעה מזאת, – שלא חסתי על גופי כי הייתי – גם. על הנפש היקרה – הנשמה שהיא חביבה על ה' יתברך יותר מן המלאכים שנאמר (דברים יד) בניס אתם לה' אלהיכם (שמות רבה משפטים פרשה ל) אכזרי – שמתנהג כְּזָר אל נשמתו ובמקום שיהיה לה כאוהב שהרי הנשמה היא החיות הנצחית לנפשו ואינו מחזיר לה כי אם רעה תחת טובה, ולא חס עליה ומכריח אותה להטמאות בעוברה על ציווי השם. ונטמאה בגלולי – עבודת טעות יצרי, ומה הועילה – הנפש בכל קניניה – והם המדות טובות וקיום התורה והמצוות. אם רעה בעיני אדוניה? – כי אע"פ שנפשו קנתה קניינים הרבה באשר למדה הרבה ויש בידה מעשים טובים לאין שיעור, כבר למדנו שאם נעשים לה כמה מצות כהיתר, שבזה פרקה עול ונעשית רעה בעיניו. ועוד שעבירה מכבה מצוה (סוטה כא, א) ופרש"י מליטול שכר לעתיד, והכונה שבשעה שיקבל עונשו בעולם הבא יהיה זה על חשבון הזמן שהיה צריך לקבל שכר על המצוות שעשה, ואם עונשו לנצח אז לא יקבל שכר כלל, וא"כ מה הועילו כל מעשה המצוות? ואיך החלפתי – במה שביטלתי מצות עשה כגון כיבוד אב ואם שהתעצלתי מלשמוע בקולם, וכן במה שלא התאפקתי מלעבור על מצות לא תעשה כגון שדיברתי לשון הרע בעולם חולף – עולם הזה שהוא עולם החומר והגוף אשר "יָמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שְׁבַעִים שָׁנָה" וכמה תענוג הרוחתי במה שלא קיימתי את המצוה כמה כבוד הרוחתי שלא קיבלתי עלי מרות מאבי ואמי, וכמה תענוג הרוחתי בעוברי על העבירה כמה כבוד קבלתי מהשומעים את הלשון הרע, הלא ההנאה היא רגעית וכתוב (תהלים קמד) "אָדָם לְהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֶל עוֹבֵר" ופירשו במדרש

עוֹלָם עוֹמֵד לְעַד לְעוֹלָם, אֵיךְ נִמְשָׁלְתִי בַּבְּהֵמוֹת נְדָמִיתִי

(קהלת רבה א) "רב הונא בשם רב אחא אמר כמו זה העוף שעבר והצל עבר עימו, שמואל אמר כצלן של דבורים שאין בו ממש של כלום"

בעולם – הנשמות (גן עדן) ובעולם הבא שאחרי התחיה אשר שם התענוג **עומד לעד לעולם** – לנצח. ומה הרוחתי בשכר כיבוד אב ואם? כתוב במדרש (בראשית רבתי פרשת וישלח עמוד 146) למה נתירא יעקב אבינו מעֵשׂוּ, אמר כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שבא עלי מכח כיבוד אב ואם. ללמדך שגדול כח כבוד אב ואם כתלמוד תורה, שנאמר "כי הוא חייך וארך ימיו", ובכבוד אב ואם נאמר "למען יאריכון ימיו". ללמדך שכל המכבד אביו ואמו מובטח לו שהוא בן העוה"ב אעפ"י שאינו בן תורה, ובלבד שיהיה נקי מע"ז וג"ע וש"ד ולשון הרע וחלול השם וחלול שבת בפרהסיא. ע"כ המדרש ומה הרוחתי בשכר שבלמתי פי מלשון הרע? תחילה הרוחתי שלא איבדתי חלקי בעולם הבא כמש"כ (במסכת דרך ארץ) "מספרי לשון הרע, אין להם חלק לעולם הבא", ובמדרש תנחומא (פרשת מצורע סימן ה) אמר להם הקב"ה רצונכם להמלט מגיהנם רחקו עצמיכם מלשון הרע, ואתם זוכין בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב", החפץ חיים בעולם הזה, אוהב ימים לעולם הבא, לכך נאמר נצור לשונך מרע וגו' וכתוב במדרש (ילקוט שמעוני משפטים רמז שנב) מה ת"ל לכלב תשליכון אותו? ללמדך שאין המקום מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו, והרי דברים ק"ו ומה אם שכר חיה לא קפח המקום ק"ו שכר אדם ובמדרש תהלים (מזמור לט) אמר דוד מי רוצה לקנות חיי עולם הבא, אמרו לו אין אדם יכול לקנות, אמר להם בזול הוא, דכתיב "מי האיש החפץ חיים", מאן בעי חיי, אמרו לו לקנות חיים מי יכול, אמר להם "נצור לשונך מרע", ואין רע אלא מלשינות, שנאמר "תאלמנה שפתי שקר" ממה שהוא נמנע, "מה רב טובך אשר צפנת ליראיו" **איך נמשלתי** – נעשיתי כדוגמא לבהמה שאינה מקיימת מצוות (רש"י חולין ה, א) **וכבהמות נדמיתי** – הדמיון הוא יותר מן המשל, כי ה"דמיון" ידמה שני דברים ע"י עניין מסויים הנמצא בו, אמנם ה"משל" יחבר שני ענינים באופן כללי, כגון שינוי כל שהוא, מטוב לרע, יהיה משל אל כל שינוי מצב מטוב לרע. ה"השוואה" לעומת זאת, צריכה להיות בכל הדבר. (עין מלבי"ם ישעיהו מו, ה)

וְהִלַּכְתִּי אַחֲרֵי יִצְרָי כְּסוּס כְּפָרָד אֵינִי הֶבְיִיז וְתַעֲלִיתִי מִדֶּרֶךְ

הַשֶּׁכֶל. וְהִנֵּה הַבּוֹרָא נָפַח בְּאַפִּי נְשָׁמַת חַיִּים חֲכָמַת לֵב

והלכתי אחרי – תאוות יצרי, כסוס כפרד – שהם נרכבים, ויאחז הרוכב הרסן שהוא בפיהם בידו לכבשם ולהנהיגם אל מקום שירצה, ולמונעם ללכת על פי תאוות יצרם ולנטות מדרך הישר, ולמנוע פיהם מלהזיק. אין הבין – שאין בהם תבונה ולא ידעו אם יעשו רע, ויזיקו ולא יבינו, וצריך לבלום פיהם במתג ורסן שלא יקרבו לנשוך בני אדם ושלא יאכלו מן הגזל, שאין להם בינה לקבל תוכחות מוסר בדברים אם לא יעשו בהם מעשה למנעם מן הרע. אבל אני לא צריך להיות כן, אלא להבין ולקבל מוסר ולשוב לאל ממעשי הרעים. (עיין רד"ק תהלים לב) ותעיתי מדרך השכל? – השכל הוא הכח החד אשר באדם להבין בדברים שאין הבינה שולטת, כמו, בעניני האלהות ונפלאותיו, (מלבי"ם משלי כא) והשכל הפשוט של האדם מחייב, שהמתנהג כבהמה ולא יבין ולא ישכיל לילך בדרך התורה, כי האלהים ששופט ומשגיח בבני אדם יגמלנו כפי מעשיו, כי הכוונה ביצירת האדם שתמשול הנפש החכמה בתאוה ותעבוד את הבורא יתברך, והעושה בהיפך זה שעוזב דברי השכל עזיבה גמורה ונמשך אחרי הפכו, הנה עשה היפך הכוונה ביצירתו. והנה הבורא נפח – מרוחו נתן באפי – כי החוטם כלי לנשמה, שלשם היא נכנסת ומשם יוצאת במות האדם, וע"כ הצריכו רבותינו על מי שנפל בו מפולת לבדוק אותו עד חוטמו וידוע כי הוא כלי הריח כי הנשמה נהנית מן הריח, וע"כ אסור להריח ריח עבודה זרה, שנאמר "ולא ידבק בידך מאומה מן החרס" כי אין ראוי שתהנה הנשמה מזכרון עבודה זרה, כי ריח כל דבר הוא הזכרון, וכענין שכתוב בקרבנות: "ריח ניחוח אזכרתה לה", והבן זה. (רבינו בחיי בראשית ב) נשמת חיים – היא הנשמה הקדושה שנגזרה מכסא הכבוד של המלך העליון והיא הנותנת חיים לבעליה והמביאה לו חיים לעולם הבא (ז"ח בראשית יח) ולא כל אדם זוכה לה אלא יהודי מעל גיל בר מצוה ושעוסק בתורה ובמצוות יכול לזכות לה ושאר כל אדם וגם הגויים אין להם אלא נפש חיה והיא המחיה את גוף האדם כל זמן שהיא שורה בו והיא גם חיה לעולם ואינה מתה במות הגוף, וגם כשהאדם ענוש כרת אין היא מתה אלא נפסק הקשר בינה לבין הרוח והנשמה והולכת ומשוטטת ומתגלגלת בכל העולם ואין לה מנוחה יומם ולילה, וזה הוא העונש החמור ביותר שלה. (זוהר תרומה קמב, ב). חכמת לב – והיא מחכימה ואף מחיה

וְטוֹבֵת שֶׁכָּל לְהַכִּירוּ וְלִירָאָה מִלְּפָנָיו וְלִמְשׁוֹל בַּגּוֹף וְכָל
תּוֹלְדוֹתָיו, כַּאֲשֶׁר הִמְשִׁילָהּ עַל שָׂאֵר בְּעָלֵי חַיִּים שְׂאִינָם
מִדְּבָרִים מֵאֲשֶׁר

את חלק הרוח שמשכנה בלב. וידוע כי היצר הרע משכנו בחלל השמאלי של הלב, והיצה"ר הוא החוס הטבעי שבאדם והתאוות שגורמים לו לעבור על שס"ה מצוות לא תעשה, ע"י שמתעלם מהשכל והחכמה כמו שאמר ריש לקיש (סוטה ג) "אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות", ותפקיד הרוח שבאדם להילחם מלחמה תמידית עם יצר לבו ותאוותיו, שהלב שהוא הכח הממשלה שבו לא יתעורר עוד אל הרע כלל, עד שישוב אצלו טבע שני, ונקראת חכמת לב כיון שמשפיעה לרוח כח להילחם עם היצר שבלב, כמש"כ (משלי כ, יח) "וּבַתְחִבְלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה" והיינו ע"י תשובה תפילה ותענית (רש"י), ולעשות כנגד העבירות חבילות חבילות של מצות (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקנ"ט) כי להילחם איתו באופן ישיר אי אפשר כי היצר מתנגד לחכמה כנ"ל ובמדרש (ויקרא רבה בחוקותי פרשה לה) אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגליי מביאות אותי לבתי כניסיות ולבתי מדרשות וזהו שכתוב "חֲשַׁבְתִּי דְרָכַי וְאֶשִׁיבָה רַגְלֵי אֶל עֲדוֹתַיִךְ" וטובת שכל – כי הנשמה מקומה במח והיא המשיגה באלהות, והשכל הוא הכח שיש לאדם המשכיל לחדור בכל דבר בידיעה פתאומית ולשפוט על דברים שהם נעלמים, מכח החכמה והבינה, ואף על דברים כמו ידיעת ה' והרוחנים וכדומה (מלבי"ם משלי יג) להכירו – לבורא עולם ולהמליכו עליו. וליראה מלפניו ולמשול בגוף – ברצונות של הגוף, והם ריבוי המנוחה והאכילה ותשמיש המטה עושר וכבוד ושאר תאוות. וכל תולדותיו – הם הבנים, כי נתן כח ההכנעה לבניו ובנותיו בכדי שיוכל לחנכם להכיר את ה', כי עדיין אין להם נשמה וממילא הם נוטים לרע שנאמר: "כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעֻרָיו" וזה מה שכתוב: "חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ גַם כִּי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה" כאשר – כמו שהמשילה – לנשמה על שאר בעלי חיים שאינם מדברים – שכתוב "וּמְלֹאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשְׁתָּהּ וּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרִמְשֵׁת עַל הָאָרֶץ" ופירש ספורנו " שתגיננו בשכלכם, ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם, ואתם תמשלו בם." מאשר – מכיון

יִקְרָה בְּעֵינָיו נְכֹבְדָה וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּעָבוּר זֹאת נִבְרָאתִי וַיְהִי בִּי
הַפֶּךְ מִזֶּה לָמָּה לִּי חַיִּים כְּעֵינַי שְׁנֵאמַר "אָדָם תּוֹעָה מְדַרְךְ
הַשֶּׁכֶל בְּקֹהֶל רְפָאִים יִנוּחַ". וְעוֹד, כִּי כְּמִשְׁפֵּט הַבְּהֵמָה לֹא
עָשִׂיתִי, אֲבָל שִׁפְלֵתִי מִמֶּנָּה, כִּי יָדַע שׁוֹר קוֹנֶהוּ וְחִמּוֹר אֲבוֹס

שהנשמה שלי יקרה בעיניו – מצד שורש נפשי שהיא ממקום גבוה או בגלל צור
מחצב אבותי נכבדה – מצד מעלתי שניתן לי לעסוק בתורה ובמעשים טובים
(מלבי"ם ישעיהו מג, ד) ואחרי אשר בעבור זאת נבראתי, – כמו אברהם אבינו
שהודיע שמו בעולם, כמו שכתוב: "ואת הנפש אשר עשו בחרן", ובמדרש (פסיקתא
זוטרתא, האזינו) אמרו: אמר להן משה לישראל אני אספר תהלות ה' ואגיד
בשבחו ואתם הבו גודל לאלהינו על גדולותיו ונוראותיו, שלא ירדו אבותינו
למצרים אלא בשביל שיעשה להם הקב"ה נסים כדי שיתגדל שמו בעולם. וכן הוא
אומר (שמות ט, טז) "ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען
ספר שמי בכל הארץ" ויהי בי הפך מזה – כי לא כבשתי את יצרי, ואדרבא
הלכתי אחר יצרי ותאוותי ונתתי לו כח לנצח את נשמתי והנחתי את התורה
והמצוות וא"כ למה – ה' יתברך נתן לי חיים? כענין שנאמר (משלי כא, טז):
"אדם תועה מדרך השכל – שנמשך אחרי התאוה וימרה בגללה את פי הנפש
החכמה (רבנו יונה על משלי) בקהל רפאים – אין רפאים אלא גיהנם, שנאמר:
"ולא ידע פי רפאים שם בעמקי שאול קראיה" (ב"ב עט, א) ינוח". – לא מתאימה
עמידתו בין החיים אלא ראוי ויפה שינוח בין המתים, כי הכוונה ביצירת האדם
שתמשול הנפש החכמה בתאוה ותעבוד את הבורא יתברך בזאת, והעושה בהיפך
זה, שעוזב דברי השכל עזיבה גמורה ונמשך אחרי הפכו והוא השקר, הנה עשה
ההפך הכוונה ביצירתו. (רבינו יונה שם) ועוד, כי – אפילו כמשפט הבהמה לא
עשיתי, אבל שפלתי ממנה, כי ידע שור קונהו – מכיר השור קונהו להיות
מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור – וחמור לא
אמר לבעליו איני טוען היום כי מכיר הוא טובה על אבוס

**בְּעַלְיוֹ, וְאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי וְלֹא הִתְבוּנַנְתִּי וְשַׁלַּחְתִּי נַפְשִׁי לַחֲפְשִׁי
מֵאֲדוֹנִיָּה. טַעַמְתִּי צוּפִי, וְנִשְׁלִיתִי סוּפִי וְגִזַּלְתִּי וְחִמַּסְתִּי, וְעַל דֶּל
בּוֹסַסְתִּי, וְלֹא זָכַרְתִּי יוֹם הַמּוֹת**

בעליו, – הוא המקום המיוחד למאכל הבהמות, והנה אלו שנבראו לשמשני ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו, ולא לשילום פורענות אם חוטאים, לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם, ואני – שאם אזכה אקבל שכר ואם אחטא אקבל פורענות: לא ידעתי – לא רציתי לדעת את ה' ולהיות נשמע לו ולא התבוננתי – לא נתתי ליבי להבין כי בשמרי את התורה אהיה בטובה, ובעזבי אותה אהיה ברעה, איך לא התבוננתי בזה. ושלחתי – ע"י מעשי הרעים את נפשי – שמשועבדת לתורת ה' לחפשי מאדוניה – כי אם אמור יאמר העבד לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה זולתי דָּבָר אחד, כבר שבר עול אדוניו מעליו, וטעמתי – בהיותי בעולם הזה צופי – דבש. ונשיתתי – ושכחתי את סופי, ולא השבתי אל ליבי יום המיתה ולא שבתי מדרכי. וגזלתי וחמסתי, ועל דל בוססתי – רמסתי (עמוס ה, יא) כלומר עשקתי את העניים, ולא זכרתי יום המות – בקצרה ממדרש תנחומא (פקודי סימן ג) נמצא גם במסכת שמחות (ספר חיבוט הקבר) כיצד יצירת הולד, אמר ר' יוחנן בשעה שאדם בא לשמש עם אשתו רומז הקב"ה למלאך הממונה על ההריון, ולילה שמו, ואמר לו דע שזה הלילה יצירת אדם מזרע פלוני, ואת דע לך ושמור זו הטיפה, וטול אותה בכפך, והוא עושה כן, נוטל הטיפה בידו ומביאה לפני מי שאמר והיה העולם, ואומר לפניו, רבש"ע, עשיתתי ככל אשר צויתני, וטיפה זו מה תהא עליה, ומה אתה גוזר בה, מיד גוזר הקב"ה עליו אם חלש יהיה או גבור, אם זכר אם נקבה, אם עשיר אם עני, אם נאה אם מכוער, אם ארוך אם גוך, אבל אם צדיק אם רשע אינו גוזר. מיד רומז הקב"ה למלאך שהוא ממונה על הרוחות, ואומר לו, הבא לי רוח פלוני שהוא בגן עדן ששמו פלוני, וגם תארו כך וכך לפי שכל הרוחות שעתידין להבראות כולן הן נבראות מיום שברא העולם עד שיכלה כל העולם הם מזומנין בבני אדם, מיד הולך המלאך ומביא את הרוח לפני מי שאמר והיה העולם, מיד כשהרוח באה כורעת ומשתחוה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, אותה שעה אומר לרוח, התכנסי בטפה זו שביד פלוני, פותח הרוח את פיו ואמר, רבש"ע, דיי העולם שהייתי דר בו מיום שבראתני, אם רצונך אל תכניסיני בטיפה זו סרוחה

שאני קדושה וטהורה, אומר הקב"ה עולם שאני מכניסך בו, יפה לך יותר מאותו שהיית דר בו, ובשעה שיצרתוך לא יצרתוך אלא לטיפה זו. מיד מכניסו הקב"ה בעל כרחו, חוזר המלאך ומכניס את הרוח לתוך מעי אמו, ומזמנין לו שני מלאכים ושומרין אותו שלא יפול, ומניחין לו נר דולק על ראשו, ומביט ורואה מסוף העולם ועד סופו, ובבקר נוטלו המלאך ומוליכו לגן עדן, ומראה לו הצדיקים שיושבין בכבוד ועטרותיהן בראשיהן, ואומר לו, יודע אתה מי אלו, אומר לו לאו, אומר לו, הללו שאתה רואה נוצרו כמותך בתוך מעי אמו, ויצאו לעולם ושמרו חוקות ומצות של הקב"ה. ולכך זכו לטובה זו, ואתה דע לך שסופך לצאת לעולם, ואם תזכה ותשמור את התורה תזכה לשיבתן של אלו, ואם לאו דע שתזכה למקום אחר. ולערב מוליכו לגיהנם ומראה לו את הרשעים, שמלאכי חבלה מכין אותם במקלות של אש, וקורין וי וי, ואין מרחמין עליהם. אומ' המלאך לאותו הרוח, תדע מי הן אלו הנשרפים, ואומר לו לאו, אומר לו הללו נוצרו כמותך, ויצאו לעולם ולא שמרו מצות הקב"ה וחקותיו, לכך באו לחרפה זו, ואתה דע לך שסופך לצאת לעולם, והוי צדיק ולא רשע, ותחיה לעולם, ומטייל איתו מן הבקר עד הערב, ומראה לו מקום שהוא עתיד למות בו, ומקום שהוא עתיד להקבר בו, ואחר כך מראה לו את העולם כלו, ולערב חוזרו למעי אמו, והולד מונח במעי אמו ט' חדשים, ואוכל מה שאמו אוכלת, ושותה מה שאמו שותה, ואינו מוציא רעי, לכך נאמר עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. לסוף הגיע זמנו לצאת לאויר העולם, מיד בא אותו המלאך ואומר לו, כבר הגיע זמנך לצאת לעולם, והוא אומר לו, למה אתה רוצה להוציאני, אומר לו המלאך, בני, תדע שעל כרחך תולד ותצא לאויר העולם, ואינו רוצה לצאת משם עד שמכהו, ומכבה לו הנר, ומוציאו בעל כרחו, מיד שוכח התינוק כל מה שראה וכל מה שיודע ומוציאו לעולם, והוא בוכה, ולמה תינוק בוכה, על עולם שיצא ממנו. לסוף הגיע זמנו למות, אותו מלאך בא ואומר לו תכירני, אומר לו הן, ואומר לו למה באת לי היום מכל שאר הימים, אומר לו המלאך, כדי להוציאך מן העולם כי הגיע זמנך להפטר, מיד בוכה, ומשמיע קולו מסוף העולם ועד סופו, ואין הבריות מכירין ולא שומעין את קולו, חוץ מן התרנגול בלבד, אומר לו, והלא כבר משני עולמות הוצאתני, והכנסתני בזה העולם, אומר לו, והלא כבר אמרתי לך, שעל כרחך נוצרת ועל כרחך חיית, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מי שאמר והיה העולם. אמר ר' יצחק בן פרנך כל עונותיו של אדם חקוקין לו על עצמותיו, וכל זכיותיו של אדם כתובים לו על יד ימינו, ואפילו שיחה קלה שאין בה חטא מגידים לו בשעת מיתתו, וכשמת אדם באין עליו ג' מלאכי השרת, אחד מלאך המות, ואחד

סופר, ואחד שממונה עמו, אומרים לו דע כי הגיע קצד, אומר להם, עדיין לא הגיע קיצי, מיד יושב הסופר ומחשב לו ימיו ושנותיו, מיד האדם פותח את עיניו ורואה את מלאך המות, ומזדעזע ונופל על פניו. וחכמים אומרים מלאך המות ארכו מסוף העולם ועד סופו, מכף רגלו עד קדקודו כלו עינים, וכסותו אש, סכין שלו טיפות יש בו, מאחד מת, ומאחת מסריח, ומאחד פניו מוריקות, ואינו מת עד שרואה את הקב"ה, שנאמר כי לא יראני האדם וחי, בחייהו אינו רואין אבל בשעת מיתתו רואין אותו, מיד מעיד בשר ודם על עונותיו שעשה בעולם הזה, פיו מעיד, והקב"ה חותם, אם צדיק גמור הוא מוסר נשמתו לבעליו, ואם רשע גמור הוא מקשה ערפו ומגבר יצרו, מכאן אמרו חכמים אפילו בשעת מיתתו של רשע יצרו מתגבר עליו. כיצד דין הקבר, אמר להן כיון שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות וישב לו על קברו, ומכה אותו בידו, אומר לו הגידה לי מה שמך, אומר לו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאיני יודע מה שמי, באותה שעה מכניס רוחו ונשמתו בגופו ומעמידו, ומושיבו בדין. אמר ר' יהושע שלשלאות חצים של ברזל וחצים של אש, מביא ומכה אותו, פעם ראשונה אבריו מתפרקין, שניה עצמותיו מתפרדין, ובאין מלאכי השרת ומקבצין אותו, פעם ג' דנין אותו בכל מדה ומדה, יום ראשון ושני דנין אותו בכך, ויום ג' דנין אותו מרגליו ומשתי עיניו ומשפתיו ומלשונו, ומרגליו למה מפני שהקדים רגליו לדבר עבירה, מכאן אחז"ל כל המקדים עצמו לדבר עבירה מקדימין לו מלאך המות, וכל המספר בלשון הרע מיתתו באסכרה. ר' יוסי אומר בא וראה מה יש בין בשר ודם לבהמה, בהמה שוחטין אותה ומפשיטין אותה, ואינה עולה בדין, אבל בשר ודם, כמה ייסורין סובל בעולם הזה, כמה עניות סובל יותר מדאי לאחר מיתתו. ר' יוסי אומר אם נפשך לדעת מתן שכרן של צדיקים לעתיד, צא ולמד מאדם הראשון שנצטוו על מצוה קלה ועבר בה, נקנסה עליו מיתה ולדורותיו עד סוף כל הדורות, וכל מי שיש בידו תורה ומעשים טובים, ומשכים ומעריב ומתפלל ותפלתו בכוונה, מצילין אותו מדינה של גהינם ומדין הקב"ה. דרש ר' אבהו משמיה דר' יצחק, סוף אדם למות, סוף בהמה לשחיטה, הכל למיתה הן עומדין, אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב, ונפטר בשם טוב מן העולם. ועליו אמר שלמה בחכמתו, טוב שם משמן טוב, למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.

אֲשֶׁר לֹא יִשְׁאִיר לְפָנַי נְשֻׁמָתִי בְּלִתִּי אִם גּוֹיֹתִי וְאֲדַמְתִּי. וְהֶעֱנִין
הַיְהוָה אֲשֶׁר בְּאֲרָנוֹ, הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם "אֵיךְ אִישׁ
נָחַם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מָה עָשִׂיתִי":

יא. הַשְּׁנִי: **עֲזִיבַת הַחֲטָא.** כִּי יַעֲזֹב דְּרָכָיו הָרָעִים

אשר לא ישאיר לפני נשמתו – בשעת המיתה, כשתצא הנשמה מהגוף, לא אראה מכל עמלי כלום בלתי אם – אלא גויתי – גופי מונח על הארץ. ואדמתני. וכתב כן על דרך מה שאמרו המצריים ליוסף (בראשית מז) "לא נשאָר לְפָנַי אֲדָנִי בְּלִתִּי אִם גּוֹיֹתֵנוּ וְאֲדַמְתֵנוּ" ואע"פ שגם אדמתי לא נשארת כי זוכים בה היורשים, אלא כוונתו שגוף המת קונה מקומו וזה משום שכל זמן שבשר הגוף קיים אין הנפש יכולה להפרד ממנו עד שיכלה בשר הגוף לגמרי דכתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, (עיין שבת קנב, ב) ועד אז היא שורה על הגוף בקבר ורק אז עולה למעלה, שלכך המצוה לקבור בקרקע כדי שירקב הגוף מהרה, ולכך התכריכין הם של פשתן הכלים ונרקבים מהרה שלא יעכבו רקיבת הגוף. ואז נפשי תעזוב את גופי ואדמתני. והענין הזה אשר בארנו – והוא אחד מעיקרי התשובה היסודיים שנקרא "חרטה" הוא אשר דבר ירמיה עליו השלום (ירמיה ה, ו): "אין איש נחם – ענין חרטה והפוך מחשבה. על רעתו – מרידתו בה' לאמר מה עשיתי" – ר"ל כי בבוא עליהם פורעניות אז הם שבים מדרכם, אבל אין מתחרטים על רוע מעשיהם מצד עצמם, עד שיתודה על מעשיו הרעים מצד עצמם, רק מתחרטים ומתאוננים על הנזק שהגיע להם ע"י מעשיהם, כגנב שנתפס במחתרת ואינו מתחרט על מה שגנב רק על מה שנמצא (מלבי"ם)

⁴⁷ יא העיקר השני – מעקרי התשובה הוא עזיבת החטא, – והוא השני משלשת היסודות ההכרחיים לתשובה, והכונה בזה היא, כי יעזוב – את דרכיו הרעים – התנהגותו המובילה אל החטא, כי ודאי לא מדובר בעזיבת החטא ממש עד שנאמר לו כי יעזבהו, כי אנו עוסקים כעת באדם שרוצה דרך לתשובה ופשוט שקודם הוא הפסיק במעשה העבירה ודבר זה לא צריך להאמר מרוב פשיטותו. אלא על כרחך ש"עזיבת החטא" היא עזיבת דרכו והתנהגותו שמובילה אותו

וַיִּגְמֹר בְּכָל לְבָבוֹ כִּי לֹא יוֹסִיף לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַהוּא עוֹד. וְאִם אָוֶן
פָּעַל, לֹא יוֹסִיף, כְּעֵלְיִן שֵׁנְאָמַר "שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדְּרֻכֵיכֶם הָרָעִים",
וַיִּנְאָמַר "יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ": וְדַע, כִּי מִי אֲשֶׁר חָטָא עַל דַּרְךְ
מִקְרָה, כִּי הִתְאַוָּה תְּאַוָּה וַיִּחַזַּק עָלָיו יִצְרוּ וַיִּתְקַפְּהוּ, וְלֹא נֶחְלְצוּ
רַעֲיוֹנָיו חַשִּׁים בְּפָגְעוֹ בּוֹ, וְלֹא מִהָרוּ לְגַעֹר בְּיוֹם הַתְּאַוָּה וַיִּחָרַב,
עַל כֵּן יִגּוּרְהוּ⁴⁸

לחטוא כגון אם שוכח לומר ברכת המזון, צריך לשנות התנהגותו כגון בכך שלא יקום מהשלחן קודם שיברך, וכן נערה שרגילה לדבר לשון הרע או לילך שלא בצניעות שינוי התנהגותה יהיה בזה שלא תתחבר לאותה חברה שבה היא נמצאת כי הרצון להיות מקובל באותה חברה הוא הגורם לחטאים הללו ובלא זה לא היו חוטאים, וכן כל כיוצא בזה, ואם אין משנים את הדרך אי אפשר להתגבר בשעת מעשה. ויגמור – יסכים ויקבל על עצמו. בכל לבבו – יהרהר בזה עד שירגיש שליבו חפץ ורוצה כי לא יוסיף לשוב בדרך ההוא – שהובילה אותו אל החטא. עוד, – וזה בעצם הבחירה של האדם בין טוב לרע. ואם – באמת מחמת דרכו, און – דבר רע, פעל – עשה, אז ודאי שע"י שינוי ועזיבת דרכו, לא יוסיף לחטוא יותר, ועניין עזיבת "הדרך הרעה" מבואר בנביאים כענין שנאמר (יחזקאל לג, יא): "שובו שובו מדרכיכם הרעים", ונאמר (ישעיה נה, ז): "יעזוב רשע דרכו".

⁴⁸ ודע כי – אף מי אשר – אינו הולך בדרך רעה, אלא חטא על דרך מקרה – כגון שהזדמן לו לאכול או לראות דבר האסור כי התאוה תאוה ויחזק – התחזק והתגבר עליו יצרו ויתקפהו – בא עליו בהפתעה, כי לא היה רגיל בדרך זו. ולא נחלצו – יצאו לעזרתו רעיוניו – מחשבותיו חושים – בזריזות (במדבר לב, יז) בפגעו בו – כשפגשו בו תאוותיו, ולא מהרו – בשעת מעשה החטא לגעור ביום התאוה – כי היה צריך לבקש מהשם בשעת הנסיון ולומר: "אנא ה' תגער בשטן ויעזבני" ויחרב – ותתייבש תאוותו, אמנם לא עשה כך, על כן יגורהו – יאספהו

הַיִצָר בַּחֲרָמָיו, וְנָפַל בְּמִכְמוּרָיו, לְפִי שְׁעָתוֹ וְעָתוֹ, בְּהִיּוֹת רוּחַ
הַיִצָר רָע מִבְּעָתוֹ, וְלֹא מֵאִשֶּׁר חָפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ לְמַצֵּא עֲוֹנוֹ וְלַעֲשׂוֹת
כְּמוֹהָ אַחֲרָיִךְ זֹאת, רֵאשִׁית תְּשׁוּבַת הָאִישׁ הַזֶּה, הַחֲרָטָה, וְלִשְׁלִים
יָגוֹן בְּלִבּוֹ עַל חַטָּאתוֹ וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ נִעְנָה וּמְרָה כַלְעָנָה, אַחֲרָיִךְ כֵּן
יוֹסִיף בְּכָל יוֹם יִרְאֵת הַשָּׁם בְּנִפְשׁוֹ, וְיִתֵּן חַתַּת אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ
בְּכָל עֵת, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נֶכוֹן לְבוֹ בְּטוּחַ בַּשָּׁם,⁵⁰ כִּי, אִם יוֹסִיף
לַעֲבֹר בּוֹ הַיִצָר וַיִּפְגְּשֵׁהוּ כַּפַּעַם בְּפַעַם וּרְבָה עָלָיו תַּאֲוָתוֹ כַּמְשַׁפֵּט

(חבקוק א, טו) היצר - הרע בחרמיו - במצודתו ונפל במכמוריו - ברשתו לפי
שעתו ועתו - לפי מזלו שבו היה נתון באותו הזמן. בהיות - בגלל שהיה רוח היצר
רע מבעתו - מפחידו, שמא יפסיד אותה ההנאה. ולא - חטא מאשר - בגלל
חפצו ורצונו למצוא עונו, - להכעיס ח"ו. ולעשות כמוה - כמו רוח היצר הרע

⁴⁹ אחרי זאת - אע"פ שנפל בעבירה זאת באופן מקרי, ואין דרכו בכך, עכ"פ גם
אצלו שייך דין "עזיבת החטא", כי הוא לא היה חוטא אם הוא לא היה מגיע
למקום בו עמד קודם החטא, ועליו לדאוג שלא יגיע שוב למקום זה. אמנם במקרה
כזה ראשית - דבר ראשון תשובת האיש הזה החרטה, ולשים יגון בלבבו על
חטאתו ולהיות נפש נענה ומרה כלענה, אחרי כן יוסיף בכל יום יראת ה'
בנפשו, ויתן חתת אלקים בלבבו בכל עת, עד אשר יהיה נכון לבו בטוח
בה',

⁵⁰ כי אם יוסיף יעבור בו היצר ויפגשהו כפעם בפעם, ורבה עליו תאוותו
כמשפט הראשון. לא יהיה נפתה לבו עליו ודבר שני, יעזוב דרכו, כמו
שנאמר (משלי כח, יג): "ומודה ועוזב ירוחם", הזכיר תחלה - "ומודה" על
החרטה והיודוי, ואחר כך ו"עוזב".